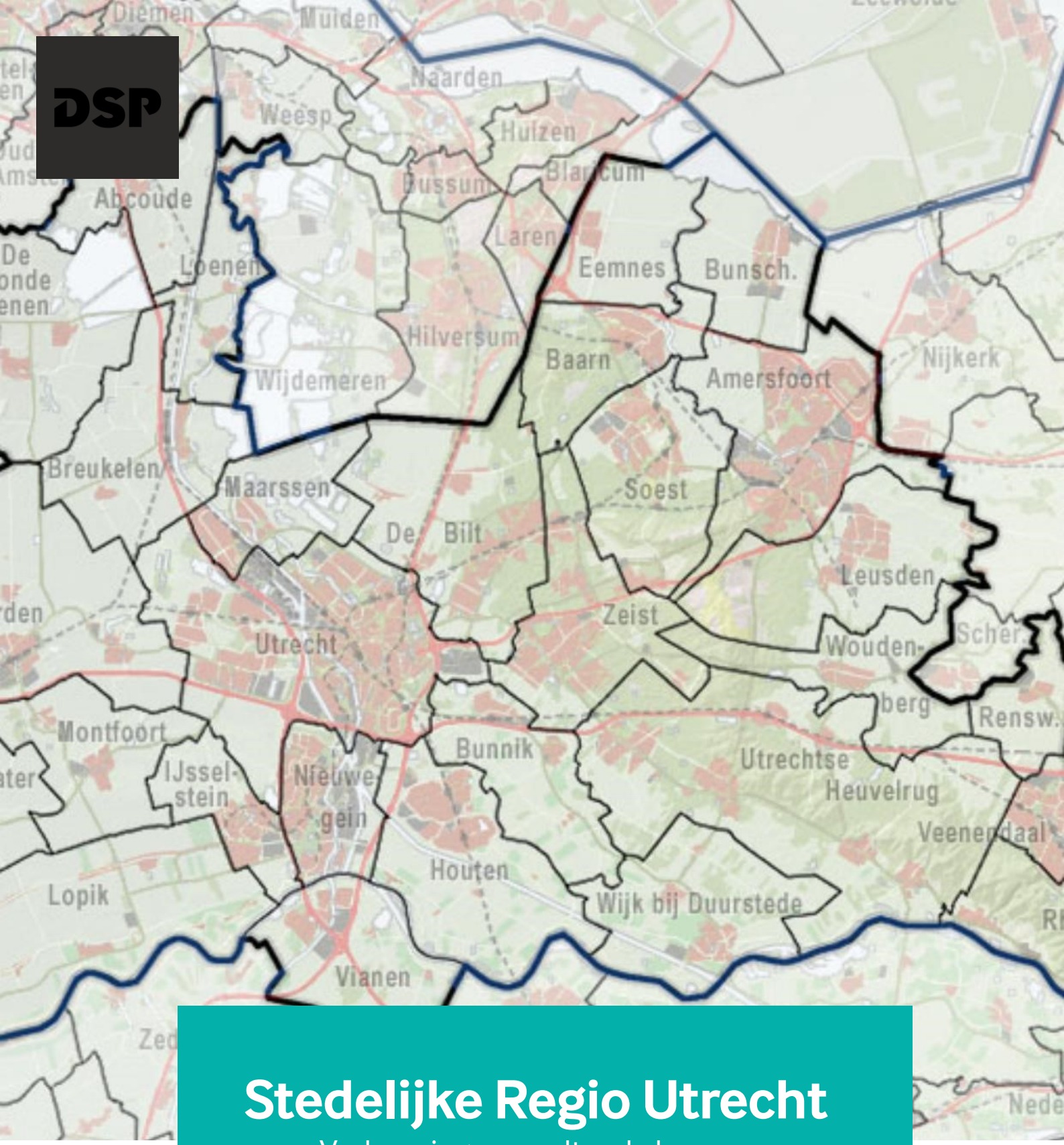

Stedelijke Regio Utrecht

Verkenning van culturele kansen

Annelies van der Horst, Bianca Szytniewski

Juli 2018

Annelies van der Horst
avanderhorst@dsp-groep.nl
06 20874709

Bianca Szytniewski
bszytniewski@dsp-groep.nl
06 48068306

Justin de Kleuver
jdekleuver@dsp-groep.nl
06 43123460

Inhoud

1	Samenvatting	5
2	Vooraf	10
3	De regio Utrecht	14
4	Kracht van de Stedelijke Regio	24
5	Kansen en uitdagingen	32

Bijlagen

Bijlage 1 Overzicht culturele infrastructuur	38
Bijlage 2 Literatuuroverzicht	40
Bijlage 3 Deelnemers	41

1 Samenvatting

Aanleiding

In haar brief van 12 maart 2018 nodigt de Minister van OCW stedelijke regio's uit om een Cultuurprofiel te maken. Het Cultuurprofiel is een eerste stap voor invloed van de regio's op het cultuurbeleid van het Rijk met ingang van 2021 en de verdeling van rijkssubsidies. Voorafgaand daaraan wil de Minister met ingang van 2019 een aantal proeftuinen inrichten. Namens de Stedelijke Regio Utrecht hebben de gemeente Utrecht, gemeente Amersfoort en provincie Utrecht deze uitnodiging opgepakt. De overheden werken al jarenlang samen. In het tweede Cultuurpact 2017-2019 zijn de overheden overeengekomen de samenwerking te versterken op het gebied van cultuur en erfgoed. Gezamenlijk hebben zij het voortouw genomen een verkenning uit te laten uitvoeren en in gesprek met het culturele veld inhoud te geven aan het cultuurprofiel van de stedelijke regio.

De Stedelijke Regio Utrecht ligt centraal in Nederland en bestaat uit de twee stedelijke concentratiegebieden Utrecht en Amersfoort. De Stedelijk Regio Utrecht beperkt zich echter niet tot de twee steden. In deze verkenning zijn de steden Utrecht en Amersfoort uitgelicht maar is ook breder gekeken naar de omliggende gemeenten. In hoofdlijnen zijn de overige gemeenten in de provincie Utrecht ook meegenomen. En zoals de Raad voor Cultuur in haar verkenning schetst, de grenzen van deze regio reiken verder dan die van de provinciegrenzen. In de verkenning spreken we over de Stedelijke Regio, stad Utrecht en stad Amersfoort.

Stedelijke Regio

Zowel Utrecht als Amersfoort groeien in een rap tempo. Utrecht en Amersfoort zorgen samen voor het grootste deel van de 14% bevolkingsgroei die de provincie tot 2040 verwacht. Niet alleen het aantal inwoners neemt toe, maar ook de samenstelling van de bevolking wordt diverser. Deze ontwikkeling strekt zich uit naar de omliggende gemeenten. Zowel Utrecht als Amersfoort scoren hoog op de sociaaleconomische index van de Atlas voor gemeenten 2018. De Stedelijke Regio kent een hoge werkgelegenheid met een relatief sterke vertegenwoordiging van de sectoren zorg, onderwijs en zakelijke dienstverlening. Naast de vele bedrijven die zich in de Stedelijke Regio vestigen, draagt de aanwezigheid van de vele kennisinstellingen bij aan innovatie en economische ontwikkeling. De centrale ligging en de aanwezige infrastructuur spelen hierbij ook een belangrijke rol. De economische groei van de regio wordt tevens gestimuleerd door de cultuur toeristische sector, de culturele sector en creatieve bedrijvigheid in de Stedelijke Regio. Het percentage banen in zowel de culture sector als de creatieve bedrijfstakken is hoog, vooral in de stad Utrecht.

Culturele infrastructuur

De Stedelijke Regio en de binnensteden van Utrecht en Amersfoort herbergen een rijkdom aan cultureel erfgoed. De twee steden samen hebben 1900 rijksmonumenten en meer dan 1700 gemeentelijke

monumenten. De monumenten worden gebruikt om verbindingen te leggen tussen de steden, zoals dit recent gebeurde in het themajaar De Stijl en waar het Rietveld Schröderhuis en het Mondriaanhuis onderdeel van waren. Het culturele ecosysteem in de Stedelijke Regio bestaat uit sterke basisvoorzieningen die zich ook vermengen met de top. Het culturele aanbod is van buitengewone kwaliteit en heeft een aantrekkingskracht op publiek van zowel buiten de Stedelijke Regio als uit het buitenland. Meerdere culturele voorzieningen uit de Stedelijke Regio behoren tot de landelijke Basisinfrastructuur (BIS). De Stedelijke Regio Utrecht kenmerkt zich bovendien door een sterke focus op talentontwikkeling en innovatie, creatieve bedrijvigheid, broedplaatsen en productiehuizen. Dit laat een veelzijdige en innovatieve keten zien in de steden Utrecht en Amersfoort.

Kracht van de Stedelijke Regio

De Stedelijke Regio Utrecht beschikt over een rijkdom aan historisch erfgoed en een sterke culturele infrastructuur in een rijke leefomgeving . De verkenning laat vijf sterke onderscheidende elementen zien die samen de kracht vormen van de Stedelijke Regio:

1. **Jong, creatief en ondernemend**: er zijn relatief veel jonge en ondernemende makers actief in de culturele sector. Zij hebben een open houding en zijn bereidheid om onderling samen te werken en kennis uit te wisselen. Dit levert een dynamisch en innovatief creatief klimaat op.
2. **Hoogwaardig en divers cultureel aanbod**: het cultureel aanbod in de Stedelijke Regio strekt zich uit van de podiumkunsten, film en letteren tot musea, beeldende kunst, jeugdtheater, jeugddans, urban arts, historisch erfgoed en nieuwe media. De verscheidenheid is groot en de kwaliteit is hoog.
3. **Grootstedelijk gebied met veel erfgoed en cultuurlandschap:** de Stedelijke Regio kent een rijkdom aan cultureel erfgoed en cultuurlandschap. Dit strekt zich uit in de regio en het buitengebied.
4. **Brede culturele belangstelling met ruimte voor niches**: belangstelling voor kunst en cultuur wordt breed gedragen in zowel de steden als de kleinere gemeenten in de Stedelijke Regio. Ook is er vanuit het publiek aandacht voor de zogenaamde niches, de iets minder makkelijk toegankelijke voorstellingen, tentoonstellingen en activiteiten.
5. **Sterke samenwerking**: de Stedelijke Regio kenmerkt zich door de vele verschillende samenwerkingsverbanden, op lokaal, regionaal en internationaal niveau, per discipline en interdisciplinair, tussen de overheden, de culturele instellingen en wijkcultuurhuizen.

Uitdagingen en aandachtspunten

Naast krachten laat de kenschets van de stand van zaken in de Stedelijke Regio Utrecht ook uitdagingen zien die meespelen bij de ontwikkeling vanuit kracht naar kansen. Dit zijn: 1) het bewaren van een balans bij een snelle verstedelijking van de Stedelijke Regio met aandacht voor het oude en het nieuwe, natuur en cultuur, programmering en publieksruimte, en ruimte voor de makers, en 2) het overbruggen van scheidslijnen in opleidingsniveau, herkomst, identiteit, religie, leeftijd en mobiliteit die invloed op de cultuurdeelname van publiek en niet publiek en in verschillende delen in deze Stedelijke Regio. De aandachtspunten zijn: 1) het sterker profileren van de Stedelijke Regio Utrecht en 2) het verstevigen van de

rol van de provincie Utrecht (naast die van beide gemeenten) in het stimuleren en ondersteunen van de culturele sector.

Kansrijke thema's

Een inclusieve cultuursector: culturele instellingen en culturele makers werken samen met beide gemeenten en de provincie aan het bereiken van een inclusieve culturele infrastructuur.	
Past bij OCW:	cultuurparticipatie en vernieuwing aanbod, genres en werkwijzen
Bouwt voort op de kracht:	brede culturele belangstelling, hoogwaardig en divers aanbod en jong, creatief en ondernemend, samenwerking
Gaat de uitdaging aan:	scheidslijnen overbruggen en versterken rol provincie
Proeftuin:	PACT en samenwerking culturele instellingen met cultuurhuizen
Vanaf 2020:	intensiveren en uitbreiden samenwerking culturele instellingen en cultuurhuizen

Cultuureducatie (cultuur en onderwijs): het versterken van de cultuureducatie in het onderwijs door uitbreiding naar het voortgezet onderwijs in de Stedelijke Regio met een nadruk op het VMBO	
Past bij OCW:	cultuureducatie en talentontwikkeling
Bouwt voort op de kracht:	samenwerking, brede culturele belangstelling en hoogwaardig en divers aanbod
Gaat de uitdaging aan:	scheidslijnen overbruggen en versterken rol provincie
Proeftuin:	versterken cultuureducatie in het onderwijs door schaalsprong VO/VMBO Stedelijke regio Utrecht
Vanaf 2020:	samenwerking LKCA/FCP

Verbinding tussen grootstedelijk gebied en cultuurlandschap (erfgoed als podium): het cultureel erfgoed zit in het DNA van de Stedelijke Regio, is inspiratiebron voor makers en accommodatie en podium voor kunst en cultuur.	
Past bij OCW:	vernieuwing aan aanbod, genres en werkwijzen en leefomgeving
Bouwt voort op de kracht:	grootstedelijk gebied met groen en erfgoed, hoogwaardig en divers aanbod en jong, creatief en ondernemend, samenwerking
Gaat de uitdaging aan:	profilering cultuur in Amersfoort en Utrecht, balans bewaren
Proeftuin:	culturele programmering vliegbasis Soesterberg
Vanaf 2020:	culturele programmering erfgoed/parklandschap

Creativiteit als waarde voor de stad en omgeving: de uitdaging en kans voor de Stedelijke Regio is om culturele instellingen en makers in de komende jaren een plek te bieden en mee te laten groeien met de beide steden.	
Past bij OCW:	vernieuwing aan aanbod, genres en werkwijzen en leefomgeving, talentontwikkeling
Bouwt voort op de kracht:	grootstedelijk gebied met groen en erfgoed, hoogwaardig en divers aanbod en jong, creatief en ondernemend, samenwerking
Gaat de uitdaging aan:	balans bewaren
Proeftuin:	taskforce ontwikkelt nieuwe aanpak voor ruimte voor makers in en om de stad
Vanaf 2020:	Masterplan ruimte voor makers in en om de beide steden in de Stedelijke Regio Utrecht (Omgevingsvisie)

DIAS LATINOS
Van de Burgt Strooij
bouw- en restauratiebedrijf
Amersfoort 033 - 445 01 00
Sabi-sands.com
For the ultimate African safari

2 Vooraf

Aanleiding voor de verkenning

In zijn verkenning 'Cultuur voor stad, land en regio' introduceert de Raad voor Cultuur een cultuurbeleid gericht op de schaal van een stedelijke culturele regio. De Raad onderscheidt in Nederland twaalf tot zestien stedelijke culturele regio's. De regio's worden gevormd door een cultureel ecosysteem waarin makers, culturele instellingen en overheden samenwerken en inspelen op de samenstelling en behoefte van de bevolking, de identiteit en eigenheid van de regio en aanwezige infrastructuur en onderscheidende kenmerken. De specifieke kenmerken van deze regio's moeten - zo stelt de Raad - meer leidend zijn bij de toekenning van de rijkssubsidies aan cultuur.

Op 12 maart 2018 presenteerde de minister van OCW haar brief 'Cultuur in een open samenleving'. In deze brief neemt zij het advies van de Raad voor Cultuur grotendeels over. Zij beschrijft haar ambities met stedelijke culturele regio's en formuleert de uitgangspunten voor samenwerking met gemeenten en provincies. Daaruit wordt in grote lijnen duidelijk hoe OCW aankijkt tegen stedelijke regio's en de plannen die het ministerie van die regio's verwacht. Het kabinet nodigt de andere overheden uit om stedelijke en regionale profielen op te stellen. Met die profielen kan het Rijk bij de toekenning van rijkssubsidies (BIS) vanaf 2020 rekening houden met de regionale kenmerken zoals bevolkingssamenstelling en het lokale productieklimaat. Voorafgaand daaraan wil de Minister met ingang van 2019 een aantal proeftuinen inrichten.

In de visiebrief worden de volgende voorwaarden voor een op te stellen profiel benoemd:

- Aansluiten bij de kracht en de ontwikkeling in het culturele veld.
- Opstellen in samenwerking met het culturele veld.
- Aandacht voor: basis, keten en topvoorzieningen, die passen bij de identiteit en mogelijkheden van de regio; aanbod en publiek; participatie; cultuuronderwijs.

De Minister adviseert de andere overheden om voorafgaand aan het opstellen van het Cultuurprofiel een verkenning uit te voeren naar de stedelijke culturele regio en met behulp van die verkenning een keuze te maken voor de samenstelling en omvang van de regio en de proposities die de regionaal samenwerkende overheden in het profiel presenteren. Als mogelijke onderwerpen noemt zij: cultuureducatie, cultuurparticipatie, internationalisering, vernieuwing van aanbod, genres en werkwijze, talentontwikkeling en de leefomgeving.

De opdracht aan DSP

De gemeente Utrecht, de gemeente Amersfoort en de provincie Utrecht hebben DSP gevraagd de verkenning uit te voeren naar het culturele profiel van de Stedelijke Regio Utrecht. De drie overheden sloten eerder twee Cultuurpacten met daarin (financiële) afspraken over de samenwerking. Het doel daarvan is om de samenwerking tussen de overheden en culturele partners op het gebied van kunst, cultuur en erfgoed te versterken. De verkenning vormt de basis het Cultuurprofiel van de Stedelijke Regio Utrecht dat de drie overheden voor 1 november 2018 bij het Rijk zullen indienen.

In de verkenning gebruiken wij de termen die ook door de Raad voor Cultuur worden gebruikt: professionele basisvoorzieningen (zoals bibliotheken, monumenten, archieven, podia en festivals, voorzieningen voor cultuureducatie, media, musea). Keten: voorzieningen voor talenten (talentontwikkeling en innovatie) en creatieve bedrijvigheid, broedplaatsen, productiehuizen en al die voorzieningen waar nieuwe kunst, ontwerpen of producties getoond worden. Juist in deze ketens verwacht de Raad dat samenwerking tussen gemeenten, provincie en rijksoverheid de culturele infrastructuur sterker kan maken. Ook zal naar de verwachting van de Raad vooral hier sprake zijn van keuzes voor die disciplines waarvan de Stedelijke Regio de keten wil ondersteunen en/of versterken. Als laatste brengen wij in de verkenning de top in beeld, die voorzieningen en dat aanbod dat van buitengewone kwaliteit is of de potentie heeft dat te worden. Deze voorzieningen staan niet op zichzelf, zij dragen eveneens bij aan de keten en zijn vaak geworteld in de basis.

Aanpak DSP

De Verkenning mondt uit in een aantal kansen en uitdagingen die verder uitgewerkt kunnen worden in het door de Stedelijke Regio Utrecht in te dienen Cultuurprofiel. Om die kansen en uitdagingen in beeld te krijgen volgden we de aanpak:

Hoofdvraag:

> *Wat is de (onderscheidende) culturele kracht en energie van de Stedelijke Regio Utrecht, wat zijn de samenwerkingsverbanden en wat zijn, dientengevolge, kansrijke thema's binnen de regio?*

Deelvragen:

> *1 Wat typeert de Stedelijke Regio Utrecht?*
>
> *2 Waar ligt de (onderscheidende) kracht van de Stedelijke Regio Utrecht en welke bedreigingen liggen op de loer?*
>
> *3 Welke regionale samenwerkingsvormen op bestuurlijk en op uitvoeringsniveau bestaan er reeds in de regio?*
>
> *4 Welke thema's op het gebied van kunst en cultuur zijn kansrijk binnen een propositie van de regio aan OCW/waar zit de dynamiek en waar de kansen c.q. mogelijkheden om samen te werken, zowel op bestuurlijk niveau als op instellingsniveau, en in welke vorm zou dit mogelijk zijn?*

De verkenning is opgesteld door het bestuderen van informatie van de twee steden Utrecht en Amersfoort en van de provincie Utrecht. We voerden (groeps-) gesprekken en een serie interviews met vertegenwoordigers van culturele instellingen, kunstvakonderwijs en met vertegenwoordigers van betrokken gemeenten en provincies. We spraken de twee wethouders cultuur en de gedeputeerde voor cultuur van de provincie Utrecht. Op twee momenten gedurende de uitvoering van de verkenning gebruikten we de inbreng van een klankbordgroep om de verkenning aan te vullen en waar nodig bij te sturen.

Leeswijzer

In hoofdstuk 3 kenschetsen we de stedelijke regio Utrecht, beschrijven we de culturele infrastructuur, publiek en publieksbereik, cultuurbeleid. In hoofdstuk 4 formuleren we de sterke punten (kracht), de samenwerking in en tussen beide steden en met de provincie en de aandachtspunten die we op basis van de kenschets zien. In hoofdstuk 6 zetten we de kansen en uitdagingen op een rij en beschrijven we de voorwaarden die ons inziens nodig zijn om de kansen te verzilveren.

De stedelijke regio Utrecht

Wij hanteren de term 'Stedelijke Regio Utrecht'. De Stedelijk Regio Utrecht beperkt zich niet tot de steden Utrecht en Amersfoort: er is breder gekeken naar de gemeenten in de provincie en, zoals de Raad voor Cultuur in haar verkenning schetst, de grenzen van deze regio reiken ook nog eens verder dan die van de provinciegrenzen.

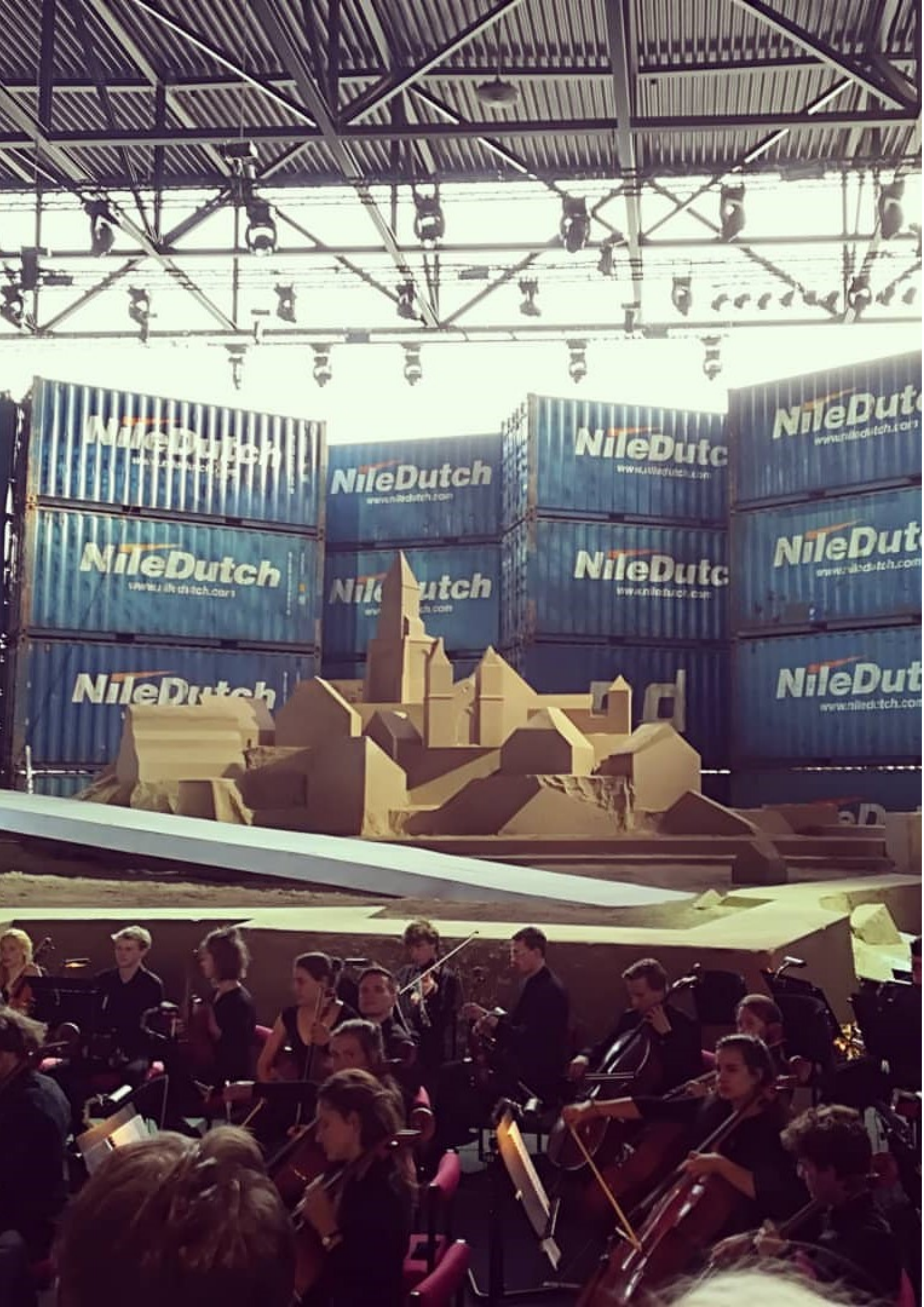
NileDutch
www.nileduch.com

3 De regio Utrecht

Kenschets stedelijke regio Utrecht

Ligging en verbindingen

De Stedelijke Regio Utrecht ligt centraal in Nederland en bestaat uit de stedelijke concentratiegebieden Utrecht (347.526 inwoners) en Amersfoort (155.215) en omliggende regio die grofweg samenvalt met de grenzen van de provincie. Andere grotere gemeenten in de Stedelijke Regio Utrecht zijn Veenendaal (64 918 inwoners), Stichtse Vecht (64 525 inwoners), Zeist (63 340 inwoners), Nieuwegein (62 448 inwoners) en Woerden (51 765 inwoners).[1] De overige gemeenten in de provincie zijn: Baarn, Bunnik, Bunschoten, De Bilt, De Ronde Venen, Eemnes, Houten, IJsselstein, Leusden, Lopik, Montfoort, Oudewater, Renswoude, Rhenen, Soest, Utrechtse Heuvelrug, Vianen, Wijk bij Duurstede en Woudenberg. Op 1 januari 2018 wonen er 1.295.618 personen in de provincie Utrecht (CBS). Per 1 januari 2019 maken Zederik en Leerdam en de gemeente Vijfherenlanden ook deel uit van de provincie. Er komen daardoor ruim 35.000 inwoners bij.

Bron: Provincie Utrecht

[1] Inwonersaantallen op 1 januari 2018 (CBS).

De Stedelijke Regio wordt gekenmerkt door hoogwaardige stedelijke concentratiegebieden, cultureel erfgoed en cultuurlandschap[2]. Het natuurlandschap is divers en wordt gekarakteriseerd door de bossen van de Utrechtse Heuvelrug, de veenplasgebieden zoals de Loosdrechtse Plassen, de Vinkeveense Plassen en de Maarseveense Plassen, het Kromme-Rijn gebied en de Vechtstreek. Daarnaast lopen de Lek, Hollandse IJssel en de Amsterdamrijnkanaal en Merwedekanaal langs en door de verschillende gemeenten. De dichtheid aan cultureel erfgoed is ongekend hoog, de regio kent kastelen, buitenplaatsen, paleizen, landgoederen, forten en natuurlijk de cultuurhistorisch rijke binnensteden van Utrecht, Amersfoort en bijvoorbeeld ook Oudewater en Wijk bij Duurstede.

De centrale ligging van de Stedelijke Regio Utrecht draagt bij aan de unieke positie van de regio als belangrijk knooppunt van Nederland. In dit knooppunt komen verschillende modaliteiten en verkeer vanuit meerdere richtingen bij elkaar. Het netwerk van wegen en spoorwegen verbindt de Stedelijke Regio met de andere belangrijke kennisregio's als Amsterdam, Rotterdam en Eindhoven en functioneert als schakel tussen de Randstad en de rest van Nederland. Door de gemeentelijke en provinciale aandacht voor lokale verbindingen en infrastructuur kunnen bewoners en bezoekers zich in de Stedelijke Regio makkelijk verplaatsen met het openbare vervoer of gebruik maken van het uitgebreide fietsnetwerk.

Bevolkingssamenstelling en -ontwikkeling

De Stedelijke Regio Utrecht ontwikkelt in rap tempo. Volgens de laatste prognoses groeit Utrecht stad van de huidige 347 526 inwoners naar 361 000 inwoners in 2020 en 410 000 inwoners in 2030. De welvaartsgroei van Utrecht strekt zich uit naar de omliggende regio. In de stad Amersfoort zet de bevolkingsgroei door van de huidige 155 215 in inwoners naar 159 000 inwoners in 2020 en 169 000 inwoners in 2030.[3] De groei van de twee steden heeft te maken met de woonaantrekkelijkheid van de Stedelijke Regio. Vooral de woonaantrekkelijkheid van Utrecht is uitzonderlijk. In de Atlas voor de gemeenten 2018 staat Utrecht op de tweede plek aan kop met Amsterdam.

Zowel in Utrecht stad als Amersfoort zijn de inwoners relatief jong en hoogopgeleid. In beide gemeenten is meer dan de helft van de inwoners jonger dan 40 jaar. Terwijl in Amersfoort de verdeling ongeveer gelijk is over de groepen 0 tot 17 jaar en 18 tot 39 jaar, zien we in Utrecht dat twee derde van de inwoners onder de 40 jaar in de categorie 18 tot 39 jaar valt. Wat opleiding betreft, heeft de stad Utrecht het hoogste percentage hoogopgeleiden in heel Nederland. In 2018 geldt dit voor bijna 60% van de beroepsbevolking. In Amersfoort heeft in 2017 49% van de inwoners een opleiding op het niveau van hbo of de universiteit.[4]

[2] Cultuurlandschap = door de mens ontworpen/ingerichte natuur zoals landgoederen, tuinen, parken, bossen.
[3] Onderzoek en statistiek van de gemeente Amersfoort: https://amersfoortincijfers.nl//jive?cat_open_code=c
[4] Voor deze data zijn de Atlas voor gemeenten 2018 en de website Amersfoort in cijfers gebruikt.

Diversiteit

In de steden Utrecht en Amersfoort wonen verschillende etniciteiten en nationaliteiten. 11% van de inwoners in Utrecht heeft een westerse migratieachtergrond en 22,5% een niet-westerse migratieachtergrond. De grootste groepen zijn van Marokkaanse, Turkse en Surinaamse/Antilliaanse komaf. In Amersfoort heeft 9% van de bewoners een westerse en 15% van de bewoners een niet-westerse migratieachtergrond. De grootste groepen zijn van Turkse of Marokkaanse komaf.

Zowel Utrecht als Amersfoort scoren hoog op de sociaaleconomische index van de Atlas voor gemeenten 2018. Amersfoort staat op de derde en Utrecht op de vierde plek na Amstelveen en Haarlemmermeer. Deze index is gebaseerd op acht indicatoren, uiteenlopend van werkgelegenheid, werkloosheid tot armoede. Amersfoort staat op een stevige derde plek en is Utrecht voorbijgeschoten in vergelijking met 2017. Dit komt vooral door het lage aandeel huishoudens in de bijstand en in armoede in combinatie met een laag percentage van laagopgeleiden en een hoge participatie van vrouwen op de arbeidsmarkt.
De vierde positie van Utrecht is gebaseerd op het grootse aandeel werkzame vrouwen als percentage van de vrouwelijke potentiele beroepsbevolking en het laagste percentage van laagopgeleiden in de stad. Op deze indicatoren scoort Utrecht het hoogst van de vijftig grootste gemeenten in Nederland. Daarnaast doet Utrecht het goed op het gebied van werkgelegenheid en heeft het een grote hoeveelheid aan banen in de financiële en zakelijke dienstverlening. In de sociaaleconomische index van Utrecht komt echter ook naar voren dat Utrecht gemiddeld scoort op het aandeel huishoudens in de bijstand en in armoede.

De diversiteit van de bevolking in de Stedelijke Regio komt verder naar voren in onder andere het uiteenlopende stemgedrag van de inwoners tijdens de gemeenteraadsverkiezingen, de vele gezinnen met tweeverdieners tegenover mensen die onder de armoedegrens leven, en de verschillen tussen de gemeenten. Niet alleen Utrecht en Amersfoort verschillen van elkaar en van de omliggende gemeenten, maar ook de lokale cultuur in bijvoorbeeld Lopik is anders dan in Soest of Nieuwegein. Dat wordt onder andere veroorzaakt door een aantal gemeenten dat ligt binnen de 'biblebelt' en gemeenten die gegroeid zijn als uitloop voor de stad (Nieuwegein en Houten). Het hoge aandeel forenzen in de Stedelijke Regio leidt bovendien tot een andere bevolkingssamenstelling overdag dan 's avonds of weekenden.

Economische structuur en ontwikkeling

De economie in de Stedelijke Regio Utrecht kent een hoge werkgelegenheid met een relatief sterke vertegenwoordiging van de sectoren zorg, onderwijs en zakelijke dienstverlening. De regio is een zeer aantrekkelijke vestigingsplaats voor veel bedrijven vanwege de centrale ligging en de aanwezige infrastructuur. De aanwezigheid van de vele kennisinstellingen zoals de Universiteit Utrecht, de Hogeschool Utrecht met ook een vestiging in Amersfoort, de Hogeschool voor de Kunsten Utrecht, het RIVM, KNMI, UMC, Maximacentrum, SOMT University of Physiotherapy en de vele MBO-opleidingen draagt bij aan innovatie en economische ontwikkeling in de Stedelijke Regio. Daarnaast speelt de creatieve sector een belangrijke rol voor de bloei van de culturele sector en creatieve bedrijvigheid in de regio. In de Atlas voor gemeenten van 2018 staat Utrecht stad op de vierde plek, achter Amsterdam, Hilversum en Haarlem, als

het gaat om het percentage banen in zowel de culture sector[5] als de creatieve bedrijfstakken[6] van het totale aantal banen.
In 2017 zijn de maatschappelijk baten van het culturele aanbod in Utrecht stad berekend en afgezet tegen de jaarlijkse subsidies van de gemeente. Uit de maatschappelijke kosten-batenanalyse (MKBA) kwam naar voren dat de maatschappelijke baten van het culturele aanbod voor Utrecht groter waren dan de kosten voor de gemeente. Een deel van de baten komt bovendien buiten de stad in de directe omgeving terecht.

De economische groei van de Stedelijke Regio wordt tevens gestimuleerd door de cultuur toeristische sector. De jaarlijkse toegevoegde waarde van toerisme en recreatie in de provincie Utrecht bedraagt in 2016 ruim 2.8 miljard euro[7]. Het zakelijk toerisme was goed voor 54% van de bestedingen, gevolgd door 42% voor dagtochten en 4% voor vakanties. De combinatie van natuur, cultuur, erfgoed en nabijheid van steden draagt bij aan de groeiende aantrekkingskracht van de Stedelijke Regio voor mensen buiten de provincie.

Traditie van verbeelding en zingeving

De Stedelijke Regio Utrecht was van oudsher een religieus centrum en dat is nog altijd terug te zien. Ook heeft de regio een traditie in vormgeving en verbeelding. De traditie van zin- en betekenisgeving is zichtbaar in de aanwezigheid van het vele religieus erfgoed in beide binnensteden. In verschillende monumenten zijn culturele functies gevestigd. Belangrijke daarbij is Museum Catharijneconvent, rijksmuseum voor religieuze kunst in de stad Utrecht. Het museum is gevestigd in het voormalige klooster het Catharijneconvent dat dit jaar 550 jaar bestaat. De Stad Utrecht is de katholieke hoofdzetel (de kardinaal) van Nederland, daarnaast biedt de Stedelijke Regio een thuis aan verschillende stromingen in het protestantisme, aan de oecumenische beweging en andere religies. Stad Utrecht is vestigingsplaats voor de Humanistische Universiteit en de brede faculteit geesteswetenschappen van de Universiteit Utrecht. Ook biedt de Stedelijke Regio van oudsher ruimte aan andere christelijke en niet christelijke en filosofische stromingen zoals de Hernhutters in Zeist, de Internationale School voor Wijsbegeerte in Leusden, de Vrije Hogeschool in Zeist en Venwoude in Lage Vuursche om de bekendste te noemen.

De Stedelijke Regio is ook de regio van vormgeving en verbeelding, van Jan van Scorel, De Utrechtse Caravaggisten, Het Magische Realisme met Pyke Koch en het surrealisme (Moesman), de bakermat van de 'De Stijl' met de iconen Rietveld-Schroder huis en Mondriaanhuis tot aan Dick Bruna. Utrecht heeft de grootste Hogeschool voor de kunsten (Amersfoort had tot 1984 een opleiding Beeldende Vorming), het oudste gemeentemuseum (Centraal Museum) en diverse kunstenaarsverenigingen.

[5] Hieronder vallen bijvoorbeeld banen bij openbare bibliotheken, musea, kunstgalerijen, expositieruimten en in de monumentenzorg, banen in theaters en schouwburgen, producenten van podiumkunsten en dienstverlening bij de uitvoerende kunst.
[6] Creatieve bedrijfstaken voegen een esthetische en symbolische waarde toe en/of verschaffen de consument of gebruiker van producten betekenis en wakkeren een levensstijl aan.
[7] De toeristisch-recreatieve waarde van Utrecht is vergelijkbaar met de gemeenschappelijke waarde van de provincies Groningen, Fryslân en Drenthe op dit gebied (Agenda Recreatie en toerisme 2016-2019 (2016))

Culturele infrastructuur

De Stedelijke Regio Utrecht en de beide steden daarin gaan terug tot in de middeleeuwen (Amersfoort 1028 en Utrecht rond 700) en herbergt een rijkdom aan historisch erfgoed. Utrecht stad heeft ruim 1400 rijksmonumenten, zoals het Rietveld Schröderhuis en de Domtoren, 12 beschermde archeologische Rijksmonumenten en 1600 gemeentelijke monumenten. Er zijn bovendien 500 beeldbepalende panden. Ook Amersfoort is rijk aan cultuurhistorische waarden. De vele markante gebouwen als oude kerken, kloosters en woonhuizen zijn onderdeel van meer dan 500 rijksmonumenten en meer dan 150 gemeentelijke monumenten die in de stad te zien zijn.

Het culturele ecosysteem in de steden Utrecht en Amersfoort en de provincie heeft sterke basisvoorzieningen die het fundament vormen van de Stedelijke Regio. In Amersfoort zijn dit onder andere Het Eemhuis, Theater Flint, Theater De Lieve Vrouw, poppodium Fluor en Amersfoort C. In Utrecht behoren de vele musea en podia als de Stadsschouwburg, Tivoli Vredenburg, Theater Kikker en Poppodium Ekko tot de basis. Ook de verschillende partnerinstellingen van de provincie dragen bij aan de cultuurregio. Dit zijn bijvoorbeeld Het Utrechts Landschap (LEU), Stichting De Utrechtse Molens (SDUM), Monumentenwacht Utrecht (MWU), Bibliotheekservice Centrum (BiSC) en Kunst Centraal. Top en basis vermengen zich met elkaar. Vele voorzieningen en het aanbod in de Stedelijke Regio zijn van buitengewone kwaliteit en hebben ook een aantrekkingskracht op publiek van buiten de regio. Meerdere culturele voorzieningen uit de Stedelijke Regio behoren dan ook tot de landelijke Basisinfrastructuur (BIS). Voor de huidige periode zijn dit BAK (Basis voor Actuele Kunst), Festival Oude Muziek, Filiaal theatermakers, Huis Doorn, Museum Catharijneconvent, Nederlands Film Festival en Theater Utrecht. Ook ontvangen verschillende culturele instellingen meerjarige subsidie van het Fonds Podiumkunsten. In Amersfoort zijn dit Laswerk, Holland Opera en Amersfoort Jazz, en in Utrecht de gezelschappen het NUT, Aluin en De Dansers en de festivals Dutch Harp Festival, Gaudeamus Muziekweek, Le Guess Who?, Spring en Tweetakt.

De Stedelijke Regio kenmerkt zicht bovendien door een sterke focus op talentontwikkeling en innovatie, creatieve bedrijvigheid, broedplaatsen en productiehuizen. In Utrecht zijn Kytopia, Dutch Game Garden, VechtclubXL, Kapitaal en De Nijverheid enkele voorbeelden van deze keteninstellingen. In Amersfoort zijn dit onder andere Per Expressie, Scholen in de Kunst en Nieuwe Erven grote spelers als het gaat om talentontwikkeling. In deze dynamische keten vallen ook de verschillende voorzieningen waar nieuwe kunst, ontwerpen of producties getoond worden zoals SETUP, Muziekhuis Utrecht en Metaalkathedraal in Utrecht stad. In bijlage 1 staat een overzicht van de culturele infrastructuur in beide gemeenten en de provincie.

De aanwezigheid van een sterk ecosysteem uit zich ook in het hoogwaardige en diverse culturele aanbod in de Stedelijke Regio. In de Atlas voor gemeenten 2018 is het 'zichtbare' culturele aanbod in steden en regio's opgenomen als regionale cultuurindex. Utrecht staat op de vierde plek na Amsterdam, Maastricht en Leeuwarden. De stad is met name sterk in het aanbod podiumkunsten en letteren. Amersfoort staat

momenteel op de 26e , maar is het afgelopen jaar begonnen met een inhaalslag om de culturele voorzieningen aan te laten sluiten op de groei van de stad.

Naast de vele culturele instellingen kent Utrecht stad vele kennis- en onderwijsinstellingen die jonge professionals opleiden voor de culturele en creatieve industrie. De HKU onderscheidt zich met hoger onderwijs in de kunsten en de media met acht focusgebieden: Beeldende Kunst, Design, Muziek en Technologie, Games en Interactie, Kunst en Economie, Media, Utrechts Conservatorium en Theater. De HKU kent bovendien vier expertisecentra en zes lectoraten die het creatieve werkveld proberen te verbinden aan creatieve innovatie.[8] Daarnaast bieden de Herman Brood Academie en de Nederlands Pop Academie mogelijkheden voor opleidingen tot professional in de muzieksector. BAK is bovendien een belangrijke speler op het gebied van postacademische opleidingen die met het BAK Fellowship-programma een platform biedt voor talentontwikkeling en het ontwikkelen van een kritische onderzoekspraktijk.

De culturele infrastructuur beperkt zich niet tot de twee steden. In de verschillende gemeenten door de provincie heen is een stevige culturele infrastructuur aanwezig die bijdraagt aan het onderscheidende profiel van deze Stedelijke Regio. De regio kent vele bibliotheken, centra voor cultuureducatie en amateurkunst, ateliers, kleinere podia, festivals en galeries. Daarnaast zijn Kasteel Amerongen, Slot Zuylen en Slot Zeist, de Pyramide van Austerlitz, de Forten van de Nieuwe Hollandse Waterlinie en de Stelling van Amsterdam (kandidaat Unesco Werelderfgoed), de Utrechtse Molens en Park Vliegbasis Soesterberg slechts enkele voorbeelden van de vele bijzondere erfgoedlocaties in de Stedelijke Regio.

Publiek en publieksbereik en (potentiele) publieksstromen

Het bezoek aan het culturele aanbod in de steden Utrecht en Amersfoort is afkomstig uit de stad en vanzelfsprekend ook van buiten de twee steden. De mate waarin de bezoekers aan de culturele instellingen uit de stad of daarbuiten komen, verschilt in de stad Utrecht per sector. Het bezoek aan cultuureducatie- en amateurkunstinstellingen is voor 82% uit de stad afkomstig, terwijl bezoek aan de Utrechtse musea en de podiumkunsten (gezelschappen) voor twee derde speciaal daarvoor naar Utrecht komt . Voor films, festivals en podia geldt dat ongeveer de helft van de bezoekers uit de stad komt en de helft van buiten de stad. Het geografische bereik van culturele instellingen als Tivoli Vredenburg en het Centraal Museum strekt zich over het hele land met vooral ook bezoekers uit de omliggende provincies zoals Noord-Holland, Zuid-Holland, Gelderland en Overijssel. De Stadsschouwburg daarentegen heeft vele bezoekers uit de provincie Utrecht.[9] Festivals zoals Le Guess Who? en het Festival Oude Muziek trekken ook voor een substantieel deel internationaal publiek.

[8] Lectoraten van HKU zijn: Research in Creative Practices, Creatieve Economie, Interactive Narrative Design, Kunst en professionalisering, Performatieve Maakprocessen en Muziekontwerp. De vier expertisecentra, verantwoordelijk voor praktijkonderzoek, innovatietrajecten en kennisontwikkeling, zijn: Onderzoek en innovatie, Educatie, Creatieve technologie en Creatief ondernemerschap.
[9] De waarde van cultuurstad Utrecht, Atlas voor Gemeenten (2018).

De gemeente Utrecht heeft in 2017[10] onderzoek uit laten voeren naar de achtergrond van het publiek dat gebruik maakt van het culturele aanbod van de stad: in het algemeen is de cultuurdeelname hoog, vooral onder de jonge Utrechters.[11] Wanneer gekeken wordt naar opleiding valt op dat bijna alle hoogopgeleiden gebruik maken van het culturele aanbod in de stad, de helft van de laagopgeleiden doet dat ook. Daarnaast zijn er verschillen in cultuurdeelname tussen de inwoners met een Nederlandse achtergrond of een migratieachtergrond. De deelname van inwoners met een Nederlandse achtergrond is het hoogst (89%) gevolgd door inwoners met een Surinaamse of Antilliaanse achtergrond (83%) en met een andere, westerse achtergrond (77%). Cultuurdeelname van Turkse Nederlanders (68%) en Marokkaanse Nederlanders (47%) ligt lager. Wanneer wordt gekeken naar deelname per sector, valt op dat ongeacht de achtergrond van de bezoekers film, festivals en musea in de top drie staan.[12]

Voor Amersfoort en de omliggende gemeenten is geen informatie beschikbaar over de specifieke bezoekerskenmerken en het publieksbereik van binnen en buiten de stad. Vele culturele instellingen houden afzonderlijk hun publieksbereik bij, maar dit is nog niet gebundeld in een rapportage. De gemeente Amersfoort zoekt naar een instrument om het publieksbereik te monitoren. Naar aanleiding van de overeenkomstige kenmerken in bevolkingssamenstelling, opleiding en migratieachtergrond, nemen we aan dat de achtergrondkenmerken van de bezoekers van het culturele aanbod van Amersfoort enigszins overeenkomen met Utrecht.[13]

Publiek uit de gemeenten rondom Utrecht en Amersfoort richt zich vooral op de twee grote steden voor theater en filmbezoek, maar tegelijkertijd heeft een aantal gemeenten zelf ook hoogwaardige voorzieningen waar bewoners gebruik van maken en evenementen waar veel bezoekers op af komen, bijvoorbeeld het Stadstheater en kunstencentrum De Kom in Nieuwegein en de Zeister Muziekdagen en het Beauforthuis in Austerlitz (Zeist). De belangstelling voor kunst en cultuur wisselt echter per gemeente. Om het publieksbereik verder te vergroten wordt cultuur volgens de culturele instellingen uit de kleinere gemeenten steeds vaker ingezet als middel in plaats van alleen doel. Hierbij worden kunst en cultuur steeds meer gekenmerkt door beleving en participatie waarbij de nadruk komt te liggen op korte termijn projecten en activiteiten, zoals kleinschalige festivals en kunst en cultuurprojecten.

De Stedelijke Regio Utrecht kent een netwerk van cultuurhuizen (in de stadswijken en in de provincie) en bibliotheekvestigingen. De (wijk)cultuurhuizen en bibliotheken spelen een belangrijke rol bij het verlagen van de drempel van het culturele aanbod, participatie en emancipatie en het bereiken van publieksgroepen die nog niet door de andere culturele instellingen bereikt worden. Ook jeugdtheatergezelschappen vergroten de toegankelijkheid voor cultuur via schoolvoorstellingen. Festivals bereiken een nieuwe

[10] Cultuurvragen bewonersenquête naar achtergrondkenmerken (Gemeente Utrecht 2017).
[11] In de leeftijdscategorie 16-29 neemt 91% deel aan het cultuuraanbod. Dit daalt geleidelijk naar 63% onder de 65+- ers.
[12] Cultuurdeelname van Nederlanders met een Turkse of Marokkaanse afkomst is in het algemeen lager dan van de andere groepen. Van het film, festival en museumaanbod maakt een derde (Turkse afkomst) en een kwart (Marokkaanse afkomst) gebruik.
[13] Uit de Vrijetijdsmonitor van 2015 blijkt dat 45% van de Amersfoorters tussen de 18 en 84 jaar een voorstelling, concert of museum in Amersfoort heeft bezocht in 2015 en dat 43% ook zelf actief aan kunst en cultuur doet.

doelgroep door steeds meer de wijken in te trekken en door een verrassend gebruik van locaties in de openbare ruimte, terwijl theaters steeds vaker programmeren voor specifieke doelgroepen.

Cultuurbeleid

De gemeente Utrecht benoemt in de cultuurnota 2017-2020 de belangrijkste doelen voor cultuurbeleid: hoogwaardige en pluriforme culturele infrastructuur (alle kunstdisciplines, bloeiend productieklimaat in professionele en in de amateurkunsten, vernieuwing en onderzoek, wisselwerking tussen grotere en kleinere instellingen), publieksbereik (cultuur voor iedereen en doelgroepenbeleid), verbreden en verbinden (dialoog, uitwisseling en samenwerking, crossovers, creatieve industrie, internationale profilering), talentontwikkeling (makers en talent andere functies in de culturele sector), cultuurparticipatie en amateurkunst (gezamenlijke kunstbeoefening en wijkcultuurhuizen, uitwisseling amateurkunsten) en cultuureducatie (binnen en buiten het onderwijs, leerlijn creatief vermogen implementeren, samenwerking met het VO). Het recente coalitieakkoord 'Utrecht: Ruimte voor iedereen' bouwt hierop voort en neemt de groei van de stad Utrecht als uitgangspunt voor de groei van cultuur. In het akkoord wordt ingezet op de volgende punten:

- versterking van cultuur in de wijken;
- creatieve rafelranden en broedplaatsen;
- cultuur voor iedereen en cultuureducatie;
- het structureel inzetten van het evenementenbeleid waarbij aandacht is voor zowel de economische als sociale waarde van de evenementen; en
- een nieuwe omgevingsvisie met als uitgangspunt een balans tussen woonkwaliteit, kwaliteit voor bezoekers en ruimte voor bedrijvigheid, evenementen en horeca(ondernemers).

Eind 2017 is de Cultuurvisie Amersfoort 2030 verschenen met een brede benadering van cultuurbeleid waarbij ingezet wordt op het versterken van de culturele sector in Amersfoort. De gemeente zet de komende jaren in op drie samenhangende invalshoeken:

- De intrinsieke waarde van cultuur voor mens en samenleving: Cultuur voor iedereen en focus op diversiteit.
- Cultuur voor een aantrekkelijke stad: via de waarde en betekenis die cultuur hebben voor een aantrekkelijke stad, heeft cultuurbeleid raakvlakken met beleidsvelden als het woon- en leefklimaat, economie, toerisme, citymarketing, ruimtelijke ordening, monumentenzorg en beheer openbare ruimte.
- Cultuur voor een verbonden stad: in een inclusieve samenleving hebben mensen in de eerste plaats verbinding binnen de 'eigen' groep en op zijn minst begrip en respect voor 'de ander'. Amersfoort moet voor een grote diversiteit aan mensen een aantrekkelijk cultureel klimaat zijn. Kunst en cultuur kunnen mensen van verschillende achtergrond of leefstijl dichter bij elkaar brengen.

De cultuurvisie is leidend voor het recente coalitieakkoord van Amersfoort. Hierin geeft de coalitie aan het stelsel van de basisinstellingen te versterken en weerbaar te maken, zodat het mee kan groeien met de

stad. De voorgenomen bezuinigingen op de amateurkunsten worden ongedaan gemaakt en Amersfoort zet in op profilering. Waar nodig krijgen culturele instellingen een financiële impuls voor kwaliteitsverbetering en het structureel gezond maken van hun instellingen.

In het Cultuurpact 2017-2019 zijn de gemeente Utrecht, de gemeente Amersfoort en de provincie Utrecht overeengekomen de samenwerking te versterken op het gebied van cultuur en erfgoed. Gezamenlijk onderzoeken de partijen de raakvlakken op cultuurbeleid en vormen zij een eigen cultureel profiel. De overheden investeren gezamenlijk ruim 70 miljoen per jaar in de culturele infrastructuur. De overheden zetten de komende jaren in op onder andere het voortzetten van samenwerking op themajaren als het recente themajaar 100 jaar De Stijl, samenwerking en kennisdeling op het gebied van klimaatadaptatie bij monumenten en erfgoed, ondersteuning van het programma Leiderschap in Cultuur Jong Utrecht in samenwerking met het K.F. Heinfonds en verdere afstemming rondom festivalprogrammering. Beide steden hebben een lange traditie met kunst in de openbare ruimte.

De provincie Utrecht neemt hierin de rol op zich als verbinder en partner van het veld van cultuur en erfgoed. Hierbij worden kennis, organisatiekracht en financiële middelen ingezet om ontwikkelingen te ondersteunen die aansluiten bij de provinciale beleidsdoelen. In de Cultuur- en erfgoednota 2016 – 2019 'Alles is NU' benoemt de provincie haar accenten op het gebied van cultuur en erfgoed. De nieuwe accenten liggen op kennis, onderzoek en ontwikkeling, erfgoedbeheer, erfgoedtoerisme en duurzaamheid. Daarnaast continueert de provincie eerder beleid op het gebied van bibliotheek- en monumentenbeleid, festivals, de Nieuwe Hollandse Waterlinie en de Romeinse Limes (als beoogd UNESCO Werelderfgoed), archeologie en archieven en cultuureducatie.

4 Kracht van de Stedelijke Regio

In het vorige hoofdstuk geven we een kenschets van de stand van zaken in de Stedelijke Regio Utrecht, in dit hoofdstuk tillen we daar een aantal bijzondere en sterke elementen uit. Die vormen samen de kracht van deze Stedelijke Regio op dit moment. Vervolgens sommen we kort de uitdagingen en aandachtspunten op waarmee bij de verdere ontwikkeling van de kracht naar kansen (H 5) rekening moet worden gehouden. Tijdens de verkenning constateerden wij met de overheden en de culturele instellingen dat de samenwerking in deze Stedelijke Regio eveneens een sterk onderscheidend punt is. Daarom nemen wij die hieronder als een van de onderdelen van de kracht mee.

De Stedelijke Regio Utrecht beschikt over een hoogwaardige en diverse culturele infrastructuur in een rijke leefomgeving (grootstedelijke en het lokale, ruimte voor recreatie en natuur, erfgoed, bereikbaarheid en toegankelijkheid). De Stedelijke Regio Utrecht is bescheiden in oppervlakte, heeft daardoor een menselijke maat met merendeels inwoners met een open houding. We onderscheiden vijf sterke onderscheidende elementen die samen de kracht vormen: (1) jong, creatief en ondernemend, (2) hoogwaardig en divers, (3) een brede culturele belangstelling (met ruimte voor niches), (4) grootstedelijk gebied met veel erfgoed en cultuurlandschap en (5) samenwerking. Deze vijf elementen werken wij hieronder uit.

De stedelijke regio Utrecht is jong, creatief en ondernemend

De Stedelijke Regio Utrecht heeft een brede culturele en creatieve sector waarin relatief veel jonge en ondernemende creatievelingen actief zijn. In Utrecht vooral afkomstig van de HKU, de Universiteit Utrecht (bijvoorbeeld van theaterwetenschappen, mediastudies, kunstgeschiedenis en muziekwetenschappen) of van initiatieven voor talentontwikkeling of digitale platforms, in Amersfoort via werkplaatsen zoals Per Expressie of Scholen in de Kunst Nieuwe Erven. Veel creatieve mensen zijn in deze Stedelijke Regio opgeleid of komen naar deze regio voor de eerste fase in hun culturele loopbaan. In die zin wordt vooral de stad Utrecht ook wel ‘arrival city’ genoemd, de plek waar je komt om te starten en je te ontwikkelen maar niet per se je hele werkzaam leven blijft. Zo vertrekken volgens gesprekspartners mensen uit de creatieve en culturele sector na een aantal jaar naar Amsterdam, Rotterdam, Den Haag of Berlijn. Het jonge, creatieve en ondernemende is terug te zien in de vele kleine initiatieven, festivals, platforms voor nieuwe media, innovatieve nieuwe culturele concepten, de game-ontwerpers, initiatieven voor placemaking, muziekwerkplaatsen en de crossovers tussen cultuur en maatschappelijke vraagstukken. Samen met de open houding en de bereidheid om onderling samen te werken en kennis uit te wisselen, levert dit een dynamisch en innovatief creatief klimaat op.

Het culturele aanbod is hoogwaardig en divers

De Stedelijke Regio Utrecht kent een sterke culturele infrastructuur met een hoogwaardig en divers cultureel aanbod. Het aanbod strekt zich uit van de podiumkunsten, film en letteren tot musea, beeldende kunst, jeugdtheater, jeugddans, urban arts, historisch erfgoed en nieuwe media. En niet alleen wordt er veel gemaakt en getoond, ook is er in de steden Utrecht en Amersfoort veel aanbod van elders te zien. Het aanbod is niet alleen in inhoud divers, maar ook in uitstraling. Sommige festivals, musea, podia en programma's worden internationaal erkend, andere initiatieven hebben een landelijk bereik of zijn juist heel lokaal gericht. Het laatste zien we ook in de andere gemeenten in de Stedelijke Regio.
Naast de grote culturele instellingen zijn er verschillende creatieve werkplaatsen en ook de amateurkunsten zijn groot in deze Stedelijke Regio. Deze culturele bedrijvigheid geeft ruimte voor het uitproberen en opzetten van nieuwe initiatieven en stimuleert cultuureducatie, participatie en talentontwikkeling op een natuurlijke manier.

De belangstelling voor het culturele aanbod is groot

De overwegend hoogopgeleide bevolking in deze Stedelijke Regio heeft een brede belangstelling voor kunst en cultuur. In de kleinere gemeenten is er een grote publieksparticipatie in lokale festivals, amateurkunst en atelierroutes en in Utrecht en Amersfoort is het publieksbereik van het culturele aanbod groot. Ook neemt het binnen- en buitenlands toerisme toe en dat vergroot de vraag naar (het niet taalgebonden) cultureel aanbod nog verder. Bij het publiek is ook ruimte en aandacht voor de zogenaamde niches, de iets minder makkelijk toegankelijke voorstellingen, tentoonstellingen en activiteiten, maar de meeste vraag is er naar een cultureel aanbod dat een breed publiek aanspreekt. Gesprekspartners geven aan dat vooral Amersfoort het gemiddelde van Nederland is. Dat wat in Amersfoort slaagt, kan overal in Nederland positie krijgen.

De stedelijke Regio is een grootstedelijk gebied vol waardevol cultureel erfgoed

Utrecht, Amersfoort en omgeving hebben een rijkdom aan cultureel erfgoed en cultuurlandschap. Dit strekt zich uit in de steden en het buitengebied van de Stedelijke Regio. Nergens in Nederland is er zoveel divers cultureel erfgoed op een zo kleine oppervlakte te ervaren. De cultuurhistorische waardevolle binnensteden, de musea, de vele buitenplaatsen (Lustwarande en langs De Vecht) en kastelen, de forten (Nieuwe Hollandse Waterlinie) en verdedigingswerken, de Romeinse opgravingen (Limes) en middeleeuwse geschiedenis, het religieus erfgoed, de piramide van Austerlitz, de bunkers en villa's, vliegbasis Soesterberg en Paleis Soestdijk karakteriseren de regio. Een aantal van deze locaties wordt gebruikt voor producties, tentoonstellingen, concerten en andere culturele initiatieven of bieden huisvesting aan musea. De honderdjarige viering van De Stijl in 2017 heeft eind juni 2018 geleid tot de opening van een nieuwe fietsroute tussen Amersfoort en Utrecht met kunstwerken geïnspireerd op de Stijl.

Goede samenwerking tussen culturele instellingen en overheden

Een belangrijk onderdeel van de kracht in deze Stedelijke Regio is de mate van samenwerking en de vele verschillende samenwerkingsverbanden. Waarom er zo veel wordt samengewerkt is niet precies bekend, maar kunnen liggen in de relatief jonge leeftijd, de open houding, de korte afstanden en de evenwichtige verhouding vrouwen en mannen die in de culturele sector (in leidinggevende posities) werkzaam zijn. Een andere oorzaak kan zijn dat (vooral in de stad Utrecht) er weinig grote traditionele (producerende) culturele instellingen zijn met een jarenlange rijkssubsidie en daardoor een grotere flexibiliteit. We lichten hier de lokale en regionale samenwerking en de inhoudelijke samenwerking tussen de culturele instellingen en overheden uit.

Samenwerking tussen de overheden

Utrecht, Amersfoort en de provincie Utrecht vinden elkaar steeds vaker. Uitgangspunt hierbij is 1+1= 3. Het eerdergenoemde Cultuurpact is een goed voorbeeld van de gezamenlijke doelen die worden nagestreefd en ook binnen het Cultuurconvenant Midden-Nederland gaat de samenwerking lang terug. In 2017 sloegen de overheden de handen ineen in het organiseren van het themajaar 100 jaar De Stijl over het erfgoed van De Stijl en de kunstenaars/architecten die in de steden Utrecht of Amersfoort geboren zijn zoals Piet Mondriaan en Gerrit Rietveld. In de hele Stedelijke Regio vonden tentoonstellingen en evenementen plaats.

De recentelijk geopende kunstfietsroute tussen Utrecht en Amersfoort is een resultaat van die regionale samenwerking waarbij in dit kader naast de drie eerder genoemde overheden ook de gemeenten De Bilt, Zeist en Soest zijn betrokken. Momenteel wordt samen met de musea en de marketingorganisaties gekeken naar de invulling van de strategische samenwerking tussen Utrecht en Amersfoort. Daarbij gaat het onder andere om het verder ontwikkelen van het gedachtegoed van De Stijl maar ook om toekomstige themajaren zoals de Ode aan t landschap in 2021 en de viering van Utrecht 900 jaar in 2022. Utrecht en Amersfoort werken ook samen in het stimuleren van publieksbereik en bereiden samen de lancering van de We Are Public deelnemerspas voor.

Bestuurlijke samenwerking vanuit kunst en cultuur ontstaat ook buiten Utrecht en Amersfoort om. Het 17-eeuwse verdedigingswerk, de Oude Hollandse Waterlinie, ligt ten westen van Utrecht stad en is terug te zien in het landschap en in de oude kernen van Woerden, Oudewater en Montfoort. Deze gemeenten hebben zich verenigd om de historie een plek te geven in recreatie en toerisme en de historische lijnen in het landschap en de cultuurhistorie van invloed te laten zijn bij ruimtelijke ontwikkeling. Naast het Cultuurpact met Amersfoort en Utrecht krijgt de bestuurlijke samenwerking verder vorm door andere cultuurpacten die de provincie met de gemeenten afsluit.

Samenwerking tussen de instellingen

De kracht van de culturele sector in Utrecht en Amersfoort schuilt dus onder andere in het vermogen tot samenwerking. De omvang van de steden is overzichtelijk en er zijn korte lijnen tussen de verschillende culturele instellingen. Dat uit zich zowel in inhoudelijke samenwerking als in gezamenlijke positionering en

belangenbehartiging. Er zijn samenwerkingsverbanden op disciplines, zoals van de grotere Utrechtse musea in de vorm van de Stichting Utrechts Museumkwartier (SUM), het Utrechts Festival Overleg (UFO), de Kasteelmusea (SSK) en het platform Amersfoortse Klassiek, en ook interdisciplinair zoals het Directieoverleg Amersfoortse Culturele instellingen (DAC) en de zeven cultuursectoren in Utrecht. De laatste verenigden zich recent in een gezamenlijke reactie 'Ruimte voor iedereen' op het nieuwe coalitieakkoord. Ook op wijkniveau wordt samengewerkt, bijvoorbeeld in de vorm van de Leidsche Rijn Connectie. Hierbij zijn onder andere podia als Castellum Hoge Woerd en de Cultuurcampus, wijkcultuurhuizen als de Vrijstaat en Cultuur 19, broedplaatsen als de Metaal Kathedraal, RAUM, HOV en de Kersenboomgaard, bibliotheken, scholen, burgerinitiatieven en andere creatieve producerende instellingen bij betrokken.

De HKU, UU en HU zijn belangrijke spelers in het leggen van verbindingen en werken samen met verschillende partners in de Stedelijke Regio zoals de Taskforce Innovatie, Economic Board Utrecht en Immovator, de gemeenten met HKU en HU vestigingen (Utrecht, Hilversum en Amersfoort), andere onderwijsinstellingen zoals de Amsterdamse Hogeschool voor de Kunsten, en de verschillende culturele instellingen en initiatieven in Utrecht en door het hele land. De HKU en de Universiteit Utrecht trekken ook samen op in bijvoorbeeld hun samenwerking met instellingen zoals BAK, Casco, Fotodok, Impakt, Het Huis, Dox, Het Filiaal Theatermakers, Theater Utrecht, Spring Festival met de Spring Academie. Uit de gesprekken met de verschillende culturele instellingen komt naar voren dat er nog veel meer ruimte is voor de HKU om in te spelen op de activiteiten van de culturele instellingen en de wisselwerking met de verschillende broedplaatsen in de steden.

Daarnaast werken de cultuureducatie instellingen samen met verschillende lokale instellingen. Kunst Centraal en Landschap Erfgoed Utrecht (LEU) zijn hiervan een voorbeeld, maar ook Scholen in de Kunst heeft een sterk lokaal net als de openbare bibliotheken die vestigingen in de stadswijken en in de andere gemeenten net buiten de stad hebben.

Samenwerkingsverbanden ontstaan ook tussen makers op de verschillende creatieve werkplekken en in een werkcontext. Broedplaatsen als Kytopia en Vechtclub XL in Utrecht stad dragen bij aan interactie tussen makers en netwerkvorming in de sector. Dit leidt bijvoorbeeld tot nieuwe opdrachten, kennisoverdracht naar starters, crossovers en nieuwe productideeën. Kultlab uit Amersfoort zet bijvoorbeeld Amersfoortse makers in bij de organisatie van festivals.

Ook culturele instellingen buiten de twee steden zoeken naar samenwerkingsmogelijkheden met andere instellingen. Dit loopt door heel de Stedelijke Regio heen. Museum Oud Amelisweerd (MOA) zet bijvoorbeeld in op een groene verbinding met landgoed Oostbroek (Utrechts Landschap) en Park Vliegbasis Soesterberg. Tivoli Vredenburg organiseert deze zomer openluchtconcerten in Slot Zeist en wil de samenwerking uitbreiden om grotere concertenreeksen op te zetten, het Centraal Museum overlegt met de (kleinere) musea in de omgeving (naast de Amersfoortse Musea met die in bijvoorbeeld IJsselstein en Woerden) en geeft werken uit de collectie in bruikleen. Museum Het Catharijneconvent organiseert een tentoonstelling

samengesteld door de directeur van het Centraal Museum. En ook wordt er samengewerkt bij bouw en invulling van het Depot CCNL in Amersfoort.

Samenwerking tussen grote instellingen en wijkcultuurhuizen

De stad Utrecht ontwikkelde in de afgelopen 15 jaar zogenaamde wijkcultuurhuizen in Overvecht, Zuilen en Kanaleneiland en meer recent in Leidsche Rijn. Er zijn verschillende samenwerkingsverbanden tussen de grotere culturele instellingen en de wijkcultuurhuizen in de stad Utrecht. Voorbeelden hiervan zijn de samenwerking tussen Cultuurhuis Kanaleneiland, Stadsschouwburg en Jongerenwerk Utrecht en de samenwerking tussen Tivoli Vredenburg en de wijkcultuurhuizen uit onder ander Kanaleneiland en Overvecht die experimenteren om programma's uit te wisselen.

PACT Utrecht is een breed netwerk van Utrechtse cultuurmakers dat actief werkt aan meer inclusiviteit. Het netwerk zoekt met elkaar en binnen de eigen organisaties naar strategieën om inclusiever te worden. Dat doet het netwerk vanuit de overtuiging dat Utrecht gebaat is bij meer contact tussen verschillende mensen, meer eigenaarschap van diverse groepen en een gedeelde cultuurbeleving. Het netwerk van Pact Utrecht bestaat uit medewerkers van Het Huis Utrecht, Theatergroep Dox, TivoliVredenburg, Museum Catharijne Convent, New Dutch Connections, Gemeente Utrecht, ZIMIHC, ROC Midden-Nederland, Insomnio, Operamakers, Jongeren Cultuurhuis Kanaleneiland, De Coöperatie, Theater Utrecht, Stadsschouwburg Utrecht, de Metaalkathedraal en Catching Cultures Orchestra.

Bovendien is er een aantal kleinere gezelschappen en festivals dat erop gericht is een divers publiek in de wijken te bereiken. Gezelschappen als Stut, New Dutch Connections, Watjadel en ook Holland Opera spelen vaak op andere plekken dan de (grote) podia en betrekken vaak wijkbewoners en bijvoorbeeld asielzoekers en vluchtelingen bij het maakproces. De wijkcultuurhuizen spelen hierbij een belangrijke rol.

Internationaal

In het kader van cultuurpromotie is een samenwerkwerkingsverband ontstaan tussen negentien gemeenten in de Stedelijke Regio en de provincie om zich samen (internationaal) te profileren met bepaalde culturele iconen (regiomarketingplan 2018-2019 (inter)nationaal toerisme).
Op het niveau van culturele instellingen, en ook de HKU, wordt samengewerkt met partners in het buitenland. Naast de culturele instellingen die internationale producties programmeren, zorgen grote festivals zoals SPRING, Nederlands Film Festival, Tweetakt Festival, Festival Oude Muziek, Le Guess Who? en het International Literature Festival Utrecht (ILFU) in Utrecht en Amersfoort Jazz, Spoffin en Into the Woods in Amersfoort ervoor dat internationale makers bijdragen aan vernieuwing in het cultureel aanbod in de Stedelijke Regio.

Met bijdragen uit onder meer het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO) is een reeks projecten mogelijk gemaakt die zijn gericht op kennisuitwisseling en innovatie en de versterking van Utrecht als aantrekkelijke creatieve stad. Voorbeelden zijn ProtoSpace (een laboratorium waar startende

ondernemers, kunstenaars, uitvinders en studenten hun ideeën letterlijk zichtbaar maken en kunnen omzetten in concrete producten), de restauratiewerkplaats van Museum Speelklok, het Designer Café (een nieuwe conceptstore waar collecties van jonge getalenteerde Nederlandse modeontwerpers geproduceerd en verkocht worden), de restauratie van Villa Jongerius, Utrecht Science Park, het Máximapark in Leidsche Rijn en Trajectum Lumen (lichtroute door de historische binnenstad).

Uitdagingen en aandachtspunten

Naast sterke elementen (de kracht) laat de kenschets van de stand van zaken in de Stedelijke Regio Utrecht ook uitdagingen en aandachtspunten zien die meespelen bij de ontwikkeling vanuit kracht naar kansen. Wij zien twee uitdagingen: (1) balans bewaren bij een snelle verstedelijking, (2) scheidslijnen tussen publiek en niet publiek en tussen verschillende delen in deze regio, en twee aandachtspunten: (1) versterken van de profilering van de Stedelijke Regio Utrecht en (2) de rol van de provincie Utrecht (naast die van beide gemeenten) in het stimuleren en ondersteunen van de culturele sector.

Balans bewaren

Meer dan andere steden in Nederland nemen Utrecht en Amersfoort de komende jaren in inwoneraantal toe; in 2030 tellen beide steden samen 600.000 inwoners. De afspraak is dat er aan de Oostzijde van Utrecht en de Westzijde van Amersfoort niet zal worden bijgebouwd. De groei zal daarom zoveel mogelijk worden opgevangen binnen de bestaande stadsgrenzen (verdichting). Tussen beide steden ligt een groen historisch parklandschap met kansen om te voldoen aan een toenemende behoefte aan recreatie en evenementen.

Utrecht en Amersfoort zorgen samen voor het grootste deel van de 14% bevolkingsgroei die de provincie Utrecht tot 2040 verwacht. Vooral jonge, hoger opgeleide huishoudens en migranten (waaronder expats) zoeken hun heil in de stad. Cultureel kapitaal is een belangrijke factor voor welvarende en aantrekkelijke steden. De culturele, sociale en economische infrastructuur zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden als basis voor zowel stedelijk als regionaal kapitaal. En kunst en cultuur dragen bij aan de kwaliteit van de Stedelijke Regio waar het gaat om de economische bijdrage van cultuur, de identiteit en de leefkwaliteit. De rijke culturele infrastructuur, de makers, initiatieven en vele voorzieningen zijn medebepalend voor de vestigingskeuze van nieuwe, veelal hoger opgeleide bewoners. Die scheppen op hun beurt weer een gunstig vestigingsklimaat voor (internationale) bedrijven. De groei legt echter ook druk op de menselijke schaal en op de open houding van de mensen uit de regio. De uitdaging voor de komende jaren is de balans te bewaren tussen het oude en het nieuwe, tussen natuurbehoud en culturele ontwikkeling en tussen klein- en grootschalig. Daarvoor zijn creativiteit, kennis en innovatie van groot belang.

De vraag is of de omvang van het culturele aanbod gelijke tred kan houden met de vraag naar cultuur. Sommige culturele instellingen die in de binnenstad van Utrecht of Amersfoort zijn gevestigd, lopen tegen de grenzen van programmering en publieksruimte aan. Uitbreiding of verhuizing naar nieuwe, grotere locaties in de binnensteden die ook aansluiten op de ambities van de instelling wordt steeds moeilijker. Dat geldt niet alleen voor culturele instellingen maar zeker ook voor werkruimte voor makers. Er is druk op de woon- en maakplekken van de makers in zowel Utrecht als Amersfoort. De kunstenaar is onlosmakelijk

verbonden met de stad en broedplaatsen zijn van waarde voor de leefbaarheid en het innovatieve karakter van steden. Tegelijkertijd zijn er ook makers die hun inspiratie vinden in kleinere gemeenten of in het buitengebied.

Scheidslijnen overbruggen

Een andere belangrijke voorwaarde voor een aantrekkelijke Stedelijke Regio is dat iedereen ongeacht herkomst, leeftijd, opleiding of sociale klasse zich thuis voelt en zich herkent in wat de regio aan kunst en cultuur te bieden heeft. In beide steden is de bevolking relatief jong, hoogopgeleid en beide steden scoren hoog in de sociaaleconomische index. De deelname aan cultuur is zoals we zagen groot. Bijna alle hoogopgeleiden in Utrecht maken gebruik van het culturele aanbod. De cultuurdeelname van inwoners met een Turkse of Marokkaanse achtergrond blijft echter achter. Hetzelfde geldt voor de lager opgeleiden onder de bevolking. De toename van de inwoneraantallen komt voor een deel op rekening van migranten en expats die eerder Engels dan Nederlands spreken en daardoor minder snel van een Nederlands (taalgebonden) cultuuraanbod gebruik zullen maken. Niet alleen in opleiding en herkomst zit een reden voor het minder gebruik maken van het culturele aanbod. Ook identiteit en religie (bible belt, plassengebied en Utrechtse Heuvelrug), afstand (van wijk naar centrum of juist van kern naar grote stad) en leeftijd (te jong en te oud) en mobiliteit hebben invloed op de cultuurdeelname van iedereen. De uitdaging ligt in het overbruggen van deze scheidslijnen.

Profilering versterken

De stad Utrecht is een van de vier grootste steden van Nederland en samen met Amersfoort groeien de steden naar 600.000 inwoners (exclusief de andere gemeenten in deze Stedelijke Regio). Wanneer we kijken naar de rijkssubsidies aan initiatieven in de Stedelijke Regio dan valt op dat het aantal instellingen dat subsidie ontvangt vergelijkbaar is aan het aantal in bijvoorbeeld Den Haag, maar de omvang van de rijkssubsidies beduidend lager is in de Stedelijke Regio Utrecht. Dat kan komen doordat het cultureel aanbod in deze Stedelijke Regio, op de grotere podia en producerende instellingen in de stad Utrecht na, kleinschaliger, procesmatiger en flexibeler is. Ook bestaat het aanbod uit veel festivals en evenementen die gedurende het gehele jaar minder zichtbaar zijn. Basis-, keten en top lopen in deze Stedelijke Regio door elkaar heen. Dit is een kracht, maar daardoor is de profilering van het culturele aanbod in (met name) Amersfoort minder sterk dan zou kunnen.

Provinciale rol versterken

Een aandachtspunt dat meermalen terug kwam in de gesprekken is het feit dat de provincie Utrecht (net als bijvoorbeeld de provincies Zuid- en Noord-Holland) een aantal taken heeft afgestoten. De provincie Utrecht beëindigde vanaf 2011 de ondersteuning van cultuurparticipatie en de productie van kunst & cultuur (met uitzondering van festivals) en dat wordt in de sector nog steeds gevoeld. Binnen de samenwerking in de Stedelijke Regio vraagt daarom de versterking van de provinciale rol aandacht. Die rol kan, naast de inzet die de provincie nu al pleegt, meer bestaan uit het ondersteunen en stimuleren van cultuurparticipatie, en in het verbinden van beide steden met de andere gemeenten in de Stedelijke Regio.

5 Kansen en uitdagingen

De kansrijke thema's stedelijke regio Utrecht

Deze verkenning mondt uit in vier thema's die kansrijk zijn om verder uit te werken in het Cultuurprofiel. Dit zijn de thema's die voortbouwen op de kracht van de Stedelijke Regio (inclusief de samenwerking) en tegelijkertijd de geconstateerde uitdagingen aangaan. De thema's passen eveneens binnen de prioriteiten die de Minister benoemt (zie pagina 8). De uitwerking in het Cultuurprofiel heeft twee doelen, een voor de korte termijn en een voor de lange termijn. De korte termijn is gericht op het maken van afspraken tussen de Stedelijke Regio Utrecht en OCW over een of meer proeftuinen (2019), de langere termijn is gericht op samenwerking in cultuurbeleid vanaf 2021.

Een inclusieve cultuursector

Overheden en culturele sector in de Stedelijke Regio Utrecht streven naar een inclusieve cultuursector. De deelname aan en belangstelling voor het culturele aanbod in de Stedelijke Regio is groot, maar feit is dat een deel van de inwoners geen gebruik maakt van het culturele aanbod. Redenen zijn de verschillen in herkomst (en dientengevolge verschillen in culturele canon), in opleiding, in inkomen, woonlocatie en reisafstanden, leeftijd en vitaliteit.
Culturele instellingen en culturele makers werken bij het bereiken van een inclusieve culturele infrastructuur samen met beide gemeenten en de provincie. Zij zijn er diep van doordrongen dat een inclusieve sector veranderingen vraagt in aanbod, personeelsbestand, besturen en programmering en zijn met de invoering daarvan gestart. Uit de verkenning komen twee samenwerkingsverbanden die eruit springen: de samenwerking binnen PACT en het netwerk van culturele instellingen en cultuurhuizen in Utrecht.

PACT Utrecht is in 2017 in de stad Utrecht van start gegaan en kan in de komende jaren uitbreiden met een netwerk van culturele instellingen uit Amersfoort en daarna met de omliggende gemeenten zoals Maarssen, Houten, Nieuwegein, Woerden en Zeist . PACT is daarmee een kandidaat voor uitwerking in een proeftuin. Bij die uitwerking is het belangrijk om inclusiviteit in te vullen als 'voor iedereen toegankelijk' en stapsgewijs te werk te gaan, eerst in de stad Utrecht, dan Amersfoort en vervolgens samen met de provincie de andere gemeenten. In elke gemeente zal 'voor iedereen toegankelijk' ook andere accenten vragen. In de ene gemeente is een grote culturele diversiteit, in de andere gemeente zal vergrijzing eerder een scheidslijn zijn. PACT krijgt in deze proeftuin de functie van kennisplatform.

Het tweede samenwerkingsverband dat eruit springt is dat tussen culturele instellingen en cultuurhuizen. De samenwerking en uitwisseling tussen de grote culturele instellingen en de Utrechtse (wijk)cultuurhuizen is goed op gang en heeft zeker de potentie om verder te groeien. Door de samenwerking in programmering met de cultuurhuizen bereiken de grotere culturele instellingen een nieuw publiek. Ook kunnen zij met hulp van het cultuurhuis een brug slaan naar het publiek dat om wat voor reden niet meer naar de culturele instellingen in het stadscentrum toe kan komen maar nog wel het cultuurhuis in de wijk bezoekt. Niet alleen

vergroot zo het bereik van de grotere culturele instellingen, ook zijn de ervaringen van cultuurhuizen en de contacten met het publiek bruikbaar voor aanpassingen in de programmering van de grotere instellingen.

Het netwerk dat zo is ontstaan kan in de komende jaren verder worden uitgebreid en verdicht. Daarvoor kan in de stad Utrecht het aantal cultuurhuizen toenemen door ook in Utrecht-zuid/oost een cultuurhuis te starten en door samen te werken met de openbare bibliotheek. In Amersfoort zijn de voorwaarden aanwezig om een vergelijkbaar netwerk tussen culturele instellingen en wijklocaties op te tuigen. Amersfoort heeft de ambitie om een cultuurhuis in een van de stadswijken te starten. De bibliotheek Eemland kan daarin ook een rol vervullen. Het netwerk zou daarna verder kunnen uitbreiden door de bibliotheekvestigingen en cultuurhuizen in de provincie er in op te nemen. Bij de eerste twee stappen (Utrecht en Amersfoort) zijn beide gemeenten betrokken, bij de uitbreiding naar de andere gemeenten speelt de provincie een belangrijke rol.

Cultuureducatie (cultuur en onderwijs)

In de stedelijke regio Utrecht ligt een stevige basis voor cultuureducatie met Cultuur en School en UCK in de stad Utrecht en Scholen in de Kunst in Amersfoort en een stelsel van de omliggende gemeenten waar Kunst Centraal samen met Landschap Erfgoed Utrecht een belangrijke rol speelt. Deze basis kan nog verder worden versterkt om het bereik van cultuur in het onderwijs te vergroten. Dat vraagt om afstemming van de aanpak van de betrokken organisaties en het beleid van de drie overheden.

Aanvullend aan het versterken van de cultuureducatie voor het primair onderwijs liggen kansen in het verstevigen van de cultuureducatie in het voortgezet onderwijs in de Stedelijke Regio met een nadruk op het VMBO. Die uitbreiding draagt ook bij aan het streven naar meer inclusiviteit en aan de kwaliteit van kunst en cultuur op de vervolgopleidingen HBO en MBO en in de regio. Een sterk stelsel van cultuureducatie voor het primair- en voortgezet onderwijs in de Stedelijke Regio leidt ook tot een intensivering van de samenwerking tussen de scholen en de culturele instellingen (musea, film en beeldcultuur, jeugdtheater, jeugddans) en de organisaties met een focus op jeugd en jongeren, urban art en talenontwikkeling zoals DOX, Het Filiaal en Per Expressie. Bij de uitwerking van deze kans past een samenwerking met het landelijke kenniscentrum LKCA en het landelijk Fonds Cultuurparticipatie die beide gevestigd zijn in deze Stedelijke Regio. De Stedelijke Regio Utrecht wordt hiermee *de* regio voor kennisopbouw en kennisdeling over cultuureducatie en cultuur en onderwijs.

Verbinding tussen grootstedelijk gebied en cultuurlandschap (erfgoed als podium)

Uit de verkenning komt dat deze Stedelijke Regio barst van het cultureel erfgoed en beide steden een groen parklandschap delen. Door de verdichting van beide steden neemt de vraag naar recreatie en kunst en cultuur toe en beide dragen bij aan een goede leefkwaliteit. Het erfgoed zit in het DNA van deze Stedelijke Regio, inspiratiebron voor makers en accommodatie en podium voor kunst en cultuur. Dat geldt voor het erfgoed in en buiten de beide steden. De kans voor de Stedelijke Regio ligt in het verstevigen van kunst en cultuur in relatie tot natuur en erfgoed en een samenwerking tussen culturele instellingen,

makers, festivals, erfgoedbeheerders, Utrechts Landschap, Staatbosbeheer, Natuurmonumenten en de marketingorganisaties van Utrecht en Amersfoort.

Naast de culturele activiteiten die al in het buitengebied plaatsvinden, biedt het militaire erfgoed van de stedelijke regio aanvullende mogelijkheden voor de verbinding van grote stad en parklandschap. De voormalige vliegbasis Soesterberg en de verdedigingswerken van de Hollandse Waterlinie zijn bijzondere structuren in dat landschap. Zij zorgen ook voor de fysieke verbinding tussen Utrecht en Amersfoort. Deze verbinding uit zich ook in de verschillende beelden- en kunstroutes en in de filmvoorstellingen die op dit moment in voorbereiding zijn. Door kunstprogrammering in en met erfgoed wordt de bekendheid van de locaties vergroot, wordt het verband tussen de verschillende objecten en locaties meer zichtbaar en kan de stedelijke regio zich meer profileren als de regio van geschiedenis, kunst, stad en natuur. In alle gevallen gaat het erom een betekenisvol verhaal te vertellen dat de historie van de regio zichtbaar maakt en de identiteit versterkt. Voorwaarde is wel dat het gebruik van locaties goed wordt afgestemd met natuur- en milieuorganisaties en rekening wordt gehouden met de relatief hoge productiekosten van podiumkunstvoorstellingen op locaties zonder voorzieningen.

Op korte termijn kan een onderzoek naar de culturele functie van de Vliegbasis Soesterberg onderdeel zijn van een proeftuin. De vliegbasis verbindt beide steden en ligt centraal in de Stedelijke Regio en herbergt al een paar culturele functies zoals het Nationaal Militair Museum. In de proeftuin moet niet alleen worden samengewerkt met de eigenaar Het Utrechts Landschap, maar ook culturele instellingen met ervaring in het spelen op bijzondere locaties, musea en overheden en de samenwerkende marketingorganisaties.
Op de langere termijn is het intensiveren van een culturele programmering in en op erfgoed het doel waarbij het erfgoed en de regio aan bekendheid zullen winnen.

Creativiteit als waarde voor de stad en omgeving

Het creatieve proces, de energie en de dynamiek van de jonge generatie makers vergroot de waarde van de beide steden en hun omgeving en behoort, naast het cultureel erfgoed tot het DNA van deze Stedelijke Regio. Uit de verkenning blijkt dat door de groei van beide steden en de verdichting de druk op culturele accommodaties en op ruimte voor werkplekken voor jonge makers te groot is. Dat geldt – binnen de verstedelijking – voor de fysieke ruimte voor kunst en cultuur. De druk op de fysieke ruimte heeft echter ook een negatief gevolg op de ontwikkeling van talent, op kunstproductie en presentatie en op de mogelijkheden om aan de vraag van het publiek te voldoen. Naast de druk door verstedelijking speelt mee dat door eerdere bezuinigingen op rijkssubsidies producerende functies zijn verdwenen. De festivals in deze Stedelijke Regio hebben deze functie daarom deels overgenomen.

De uitdaging voor de Stedelijke Regio is om culturele instellingen en makers ook in de komende jaren een plek te bieden. De vraag is wel hoe dat te doen in de snelst groeiende stedelijk regio van Nederland, hoe behoud je ruimte voor culturele voorzieningen, broedplaatsen, werkplaatsen en makers?

In de stad Utrecht is hier recent onderzoek naar gedaan en is een actieplan opgesteld. De urgentie om deze bedreiging om te zetten in een kans wordt gedeeld door de culturele sector en beide steden. De provincie benadrukt de rol die creatievelingen vervullen in het oplossen van maatschappelijke vraagstukken (crossovers cultuur). Culturele instellingen uit Utrecht en Amersfoort trekken aan de bel want de nood is hoog, de voorwaarden die in tenders voor nieuwe gebiedsontwikkeling zijn opgenomen, richten zich op een segment van de creatieve industrie waar de gesubsidieerde culturele instelling of de (jonge) maker niet toe behoort.

De kans is om (volgend op het reeds uitgevoerde onderzoek en het opgestelde actieplan) een model te ontwikkelen dat wel werkt in deze tijd van (economische en demografische) druk. Het model moet bestaan uit methoden om culturele waarde toe te voegen aan de transformatie van een gebouw, het bundelen van functies of de ontwikkeling van een gebied. Zowel in Utrecht als in Amersfoort bevindt zich een aantal goede voorbeelden waarvan de ervaring gebruikt kan worden om het model uit te werken. Vervolgens kan een taskforce van gemeenten, provincie, SWK030, HKU, vastgoedeigenaren en een vertegenwoordiging van de culturele sector aan de slag om een visie en nieuwe aanpak te ontwikkelen.

Naast het model dat toewerkt naar een culturele gebiedsontwikkeling zouden de gezamenlijke gemeenten in de Stedelijke Regio Utrecht samen met de provincie (Ruimtelijke ordening/Omgevingsvisie) toe kunnen werken naar een regionaal masterplan culturele/creatieve functies. In dit plan wijzen overheden in afstemming met culturele instellingen en makers locaties aan waar ruimte is voor tijdelijke en structurele vestiging van werkplekken, broedplaatsen en culturele accommodaties.

Kansrijke thema's samengevat

Een inclusieve cultuursector: culturele instellingen en culturele makers werken samen met beide gemeenten en de provincie aan het bereiken van een inclusieve culturele infrastructuur.	
Past bij OCW:	cultuurparticipatie en vernieuwing aanbod, genres en werkwijzen
Bouwt voort op de kracht:	brede culturele belangstelling, hoogwaardig en divers aanbod en jong, creatief en ondernemend, samenwerking
Gaat de uitdaging aan:	scheidslijnen overbruggen en versterken rol provincie
Proeftuin:	PACT en samenwerking culturele instellingen met cultuurhuizen
Vanaf 2020:	intensiveren en uitbreiden samenwerking culturele instellingen en cultuurhuizen

Cultuureducatie (cultuur en onderwijs): het versterken van de cultuureducatie in het onderwijs door uitbreiding naar het voortgezet onderwijs in de Stedelijke Regio met een nadruk op het VMBO	
Past bij OCW:	cultuureducatie en talentontwikkeling
Bouwt voort op de kracht:	samenwerking, brede culturele belangstelling en hoogwaardig en divers aanbod
Gaat de uitdaging aan:	scheidslijnen overbruggen en versterken rol provincie
Proeftuin:	versterken cultuureducatie in het onderwijs door schaalsprong VO/VMBO Stedelijke regio Utrecht
Vanaf 2020:	samenwerking LKCA/FCP

Verbinding tussen grootstedelijk gebied en cultuurlandschap (erfgoed als podium): het cultureel erfgoed zit in het DNA van de Stedelijke Regio, is inspiratiebron voor makers en accommodatie en podium voor kunst en cultuur.	
Past bij OCW:	vernieuwing aan aanbod, genres en werkwijzen en leefomgeving
Bouwt voort op de kracht:	grootstedelijk gebied met groen en erfgoed, hoogwaardig en divers aanbod en jong, creatief en ondernemend, samenwerking
Gaat de uitdaging aan:	profilering cultuur in Amersfoort en Utrecht, balans bewaren
Proeftuin:	culturele programmering vliegbasis Soesterberg
Vanaf 2020:	culturele programmering erfgoed/parklandschap

Creativiteit als waarde voor de stad en omgeving: de uitdaging en kans voor de Stedelijke Regio is om culturele instellingen en makers in de komende jaren een plek te bieden en mee te laten groeien met de beide steden.	
Past bij OCW:	vernieuwing aan aanbod, genres en werkwijzen en leefomgeving, talentontwikkeling
Bouwt voort op de kracht:	grootstedelijk gebied met groen en erfgoed, hoogwaardig en divers aanbod en jong, creatief en ondernemend, samenwerking
Gaat de uitdaging aan:	balans bewaren
Proeftuin:	taskforce ontwikkelt nieuwe aanpak voor ruimte voor makers in en om de stad
Vanaf 2020:	Masterplan ruimte voor makers in en om de beide steden in de Stedelijke Regio Utrecht (Omgevingsvisie)

Bijlage 1 Overzicht culturele infrastructuur

Het ministerie van OC&W vraagt om een overzicht van de meerjarig vanuit de overheid gesubsidieerde instellingen, volgens onderstaande indeling. Wij realiseren ons dat het beeld van het cultureel klimaat daarmee verre van volledig is, aangezien er een groot aantal incidenteel/niet-gesubsidieerde instellingen en organisaties is dat wél een belangrijk bijdrage aan het cultureel klimaat levert.

basis
Iedere stedelijke regio beschikt over goede basisvoorzieningen. Deze voorzieningen zijn fijnmazig en in meer of mindere mate in alle gemeenten van Nederland aanwezig. Ze zijn onmisbaar voor het optimaal functioneren van culturele ecosystemen.
Basisvoorzieningen zijn dicht bij de inwoners van een regio georganiseerd en passen bij de lokale habitat. Het is de humuslaag van het ecosysteem, waar leren en kennismaken centraal staan. Voorbeelden van deze basisvoorzieningen zijn de openbare bibliotheek29, monumenten(zorg), archieven, laagdrempelige podia en festivals, voorzieningen voor cultuureducatie en -participatie, lokale media-instellingen30 of musea (of oudheidkundige kamers). Vaak wordt bij deze basisvoorzieningen ook de verbinding gelegd naar andere domeinen, zoals zorg, welzijn en recreatie.
Basis voorzieningen vormen het fundament van de stedelijke regio. Financiering gebeurt voornamelijk uit gemeentelijke middelen.

keten
Iedere stedelijke cultuurregio staat voor zijn creatieve kapitaal. Hij komt op voor zijn talenten, schept ruimte voor ontwikkeling en creatieve bedrijvigheid. Kunstvakopleidingen (hoger en middelbaar), talentontwikkeling, ondernemerschap, vernieuwing, experiment en een gezonde arbeidsmarkt: zij vormen de schakels van een keten, waarin talenten tot wasdom komen. Stedelijke regio's ondersteunen zo'n keten door het beschikbaar stellen of ondersteunen van bijvoorbeeld ateliers, oefenruimten, broedplaatsen, productiehuizen of artist-in-residence programma's. Ook plekken waar nieuwe kunst, ontwerpen of producties getoond worden, spelen een belangrijke rol in zo'n keten; denk hierbij aan theaters, filmhuizen, bioscopen, muziekpodia, musea, presentatieruimtes, galeries, festivals, kunstencentra of de openbare ruimte.

top
Iedere stedelijke cultuurregio zorgt voor een cultureel aanbod dat past bij zijn regio: bij zijn makersklimaat, zijn publiek, zijn identiteit. We zien gespecialiseerde musea waaronder een museum voor moderne kunst, meerdere podia voor specifiek aanbod en wijktheaters, faciliteiten voor popmuziek, één of meer filmhuizen en bioscopen, kunstvakopleidingen, kunstuitleen (gesubsidieerd of commercieel), presentatieruimtes en goede voorzieningen voor cultuureducatie. Naast publiek aanbod zien we ook een substantieel privaat gefinancierd aanbod.
In deze laag zien we ook een cultureel aanbod van buitengewone kwaliteit, met (internationale) uitstraling of een onderscheidend artistiek profiel en een grote aantrekkingskracht op publiek van buiten de regio en landsgrenzen. Denk bijvoorbeeld aan een gespecialiseerde muziekvoorziening, een groot festival of een internationaal vermaard museum. Tot deze voorzieningen behoren ook initiatieven en projecten die in een specifieke omgeving tot hun recht komen, zoals bijvoorbeeld festivals op de Waddeneilanden of de landschapskunst in Flevoland.

Amersfoort*	
Basis	Bibliotheek Eemland/ Archief Eemland/ Scholen in de kunst (cultuureducatie, -participatie en amateurkunst) Theater Flint/ Poppodium Fluor/ Theater De Lieve Vrouw Amersfoort in C (Mondriaanhuis, Museum Flehite, Kunsthal KadE, Rietveldpaviljoen)/ Stadsgalerij/ Kunst in Amersfoort (033Fotostad, Kunstkijkroute, Kunst & Varen, Vreemde Gasten) Dias Latinos/ Havikconcerten/ Kamermuziekfestival September Me/ Bachdag/ Nacht van de Literatuur/ Poppen in het Park/ Kaalstaart Architectuurcentrum FASadE 131 amateurkunstverenigingen City Marketing Erfgoediconen: Volmolen/ Koppelpoort/ Kamperbinnenpoort/ Stadsmuren
Keten	Per Expressie/ Kultlab (GbdB, SidT, Into the Woods, Lepeltje Lepeltje) Laswerkplaats/ Nieuwe Erven (wijkcultuurplaats en –podium) Zonen en dochters / Blauwdruk/ Kunstbende/Popronde
Top	Amersfoort Jazz/ Spoffin Mondriaanhuis / Kunsthal KAdE Holland Opera

*daarnaast dragen incidenteel en niet-gesubsidieerde instellingen en organisaties, zoals bijvoorbeeld Monteverdi XL, Arteganza, De War, De Nieuwe Stad en Koeterwaals, maar ook organisaties als het Jeugd Cultuurfonds bij aan het cultureel klimaat in Amersfoort.

Utrecht	
Basis	Bibliotheek Utrecht/ Literatuurhuis TivoliVredenburg/ EKKO/ De helling/ Ruis 't Hoogt/ Het Utrechts Archief Stadsschouwburg Utrecht/ Theater Kikker/ Podium en Castellum Hoge Woerd/ Werftheater Activiteiten Utrechts Centrum voor de Kunsten (UCK)/ Cultuur 19/ ZIMIHC/ Het Wilde Westen Jongeren Cultuurhuis Kanaleneiland/ Via Vinex Utrecht Marketing Centraal Museum/ Museum Speelklok/ Nederlands Volksbuurtmuseum Zuilens Fanfare Corps/ Harmonie Orkest Vleuten Internationaal Kamermuziek Festival Utrecht/ Holland Animation Film Festival/ Café theater Festival/ Pieterskerkconcerten Pluk de Nacht/ Utrechtse Klokkenspelvereniging/ Zaterdagmiddagmuziek Domkerk/ Kunstliefde/ Het Literatuurhuis
Keten	Metaalkathedraal/ RAUM Muziekhuis Utrecht/ Popwaarts/ De Coöperatie Hooghiemstra/ Exbunker/ SWK/ Sophies Kunstprojecten Het Huis Utrecht/ De Berekuil/ Stut/ Operamakers/ New Dutch Connections/ Standplaats/ Monobanda PLAY / Casco/ Impakt/ Fotodok/ Insomnio / Utrechts Dichtersgilde
Top	Nederlands Film Festival/ Storm-Tweetakt Festival Spring festival Utrecht/ Festival Oude Muziek/ Gaudeamus Muziekweek/ Le Guess Who? Nederlands Kamerkoor/ De Bach vereniging/ Holland Baroque Society/ Rosa Ensemble/ Dutch Harp Festival BAK/ Museum Catharijneconvent/ Theater Utrecht/ DOX/ Het Filiaal theatermakers/ De Dansers/ Schweigman&/ Room with a view/ het NUT/ Aluin

Provincie Utrecht	
Partnerinstellingen /organisaties die subsidie ontvangen vanuit de provinciale cultuurnota	Bibliotheekservice Centrum (BiSC) Landschap Erfgoed Utrecht (LEU) Kunst Centraal (KC) Het Utrechts Landschap (HUL) Stichting De Utrechtse Molens (SDUM) Steunpunt Archeologie en Monumenten Utrecht (STAMU) Monumentenwacht Utrecht (MWU) Restauratie Opleidings Project (ROP) *Festivals met (inter)nationale uitstraling* Nederlands Film Festival (NFF) /Tweetakt/ Festival Oude Muziek/ SPRING performing arts Festival/ Spoffin festival/ Le Guess Who?/ International Literature Festival Utrecht/ Amersfoort Jazz Festival/ Café Theater Festival/ Gaudeamus Muziekweek/ Holland Animation Film Festival
Erfgoediconen	Slot Zuylen / Kasteel Amerongen/ Huis Doorn/ Kasteel De Haar/ Linies: Limes, Nieuwe Hollandse Waterlinie/Stelling van Amsterdam/Oude Hollandse Waterlinie/ Grebbelinie Kamp Amersfoort/ Pyramide van Austerlitz/ Nationaal Militair Museum (NMM)/ Slot Zeist

Bijlage 2 Literatuuroverzicht

Algemeen

- Atlas voor gemeenten 2018

Utrecht

- Cultuurnota 2017-2020
- Coalitieakkoord Utrecht Ruimte voor iedereen 2018
- Reactie cultuursector op coalitieakkoord
- De waarde van cultuurstad Utrecht 2018
- Bidboek Utrecht ECoC 2018
- Een bloeiende creatieve industrie in een levendige stad 2017
- Life like a local: Perspectief toerisme 2020
- Alle sectoranalyses en overkoepelende samenvatting Utrecht
- Werkplan huisvesting creatieve sector z.d.
- Utrecht Monitor

Amersfoort

- Cultuurvisie Amersfoort 2030
- Coalitie akkoord 2018
- Nota evenementenbeleid Amersfoort 2015
- Amersfoort in de Atlas voor gemeenten 2015
- Projectplan: Implementatie Cultuurvisie, opgave cultuureducatie (concept) 2018
- Eindresultaten 100 jaar De Stijl
- Projectplan Implementatie Cultuurvisie: Makers en Talent
- Projectplan Implementatie Cultuurvisie: Cultuureducatie
- Amersfoort in cijfers
- Vrijetijdsmonitor Amersfoort 2014

Provincie

- Alles is nu Cultuur en Erfgoed nota 2016-2019
- Bezoekersonderzoek Nieuwe Hollandse Waterlinie 2017
- Inventarisatie en analyse cultuuronderzoek Provincie Utrecht 2018
- Cultuurpact Amersfoort/Utrecht 2018
- Resultaten Mondriaan to Dutch Design
- Bezoek aan Utrechtse recreatiegebieden 2014-2015
- Mobiliteitsvisie Provincie Utrecht 2014-2028: Verbinden, vernieuwen en versterken 2014

Bijlage 3 Deelnemers

Klankbordgroep

Utrecht Marketing

City Marketing Amersfoort

Het Filiaal

Zimihc

Centraal museum

BAK

Amersfoort in C

Lieve Vrouw Amersfoort

Holland Opera

Kultlab

Kunst Centraal

LKCA

Gesprekspartners interviews

1:1 interviews

Wethouder cultuur Utrecht

Wethouder cultuur Amersfoort

Gedeputeerde provincie Utrecht

Beleidsmedewerkers cultuur Provincie Utrecht

Centraal Museum

HKU

LKCA

Het Filiaal

Stichting K.F. Hein Fonds

Groepsinterview: stedelijk en groen gebied regio

Gemeente Zeist

Holland Opera

Utrecht Marketing

Jazz Amersfoort

Zeistermuziekdagen

Casema

Theater Utrecht

MOA

Groepsinterview: verstedelijking en ruimte voor culturele voorzieningen en creatieve werkplekken

t Hoogt

Het Huis Utrecht

EKKO

Laswerk Amersfoort

Casco

Raum

Expodium

Groepsinterview: inclusiviteit

Stadsschouwburg Utrecht

Jeugd Cultuur Fonds Utrecht

Cultuurhuis Kanaleneiland en Cultuurspot Overvecht

Zimihc

Tivoli Vredenburg

Bibliotheek Eemland

Arteganza

Scholen in de kunst

Lieve Vrouw Amersfoort

Groepsinterview: cultuureducatie

Kunst Centraal

Idea Soest

Kunstenhuis De Bilt/Zeist

DE KOM Nieuwegein

DE KOM Nieuwegein

Cultuurhuis Oudewater

Cultuurcoach Utrechtse heuvelrug

De Muzen Veenendaal

Scholen in de Kunst Amersfoort

Gemeente Utrecht

De slinger Houten

Cultuurconsulent De ronde Venen

DSP-groep BV
Van Diemenstraat 410
1013 CR Amsterdam
+31 (0)20 625 75 37

dsp@dsp-groep.nl
KvK 33176766
www.dsp-groep.nl

DSP-groep is een onafhankelijk bureau voor onderzoek, advies en management, gevestigd aan de IJ-oevers in Amsterdam. Sinds de oprichting van het bureau in 1984 werken wij veelvuldig in opdracht van de overheid (ministeries, provincies en gemeenten), maar ook voor maatschappelijke organisaties op landelijk, regionaal of lokaal niveau. Het bureau bestaat uit 40 medewerkers en een groot aantal freelancers.

Dienstverlening

Onze inzet is vooral gericht op het ondersteunen van opdrachtgevers bij het aanpakken van complexe beleidsvraagstukken binnen de samenleving. We richten ons daarbij met name op de sociale, ruimtelijke of bestuurlijke kanten van zo'n vraagstuk. In dit kader kunnen we bijvoorbeeld een onderzoek doen, een registratie- of monitorsysteem ontwikkelen, een advies uitbrengen, een beleidsvisie voorbereiden, een plan toetsen of (tijdelijk) het management van een project of organisatie voeren.

Expertise

Onze focus richt zich met name op de sociale, ruimtelijke of bestuurlijke kanten van een vraagstuk. Wij hebben o.a. expertise op het gebied van transitie in het sociaal domein, kwetsbare groepen in de samenleving, openbare orde & veiligheid, wonen, jeugd, sport & cultuur.

Meer weten?

Neem vrijblijvend contact met ons op voor meer informatie of om een afspraak te maken. Bezoek onze website www.dsp-groep.nl voor onze projecten, publicaties en opdrachtgevers..
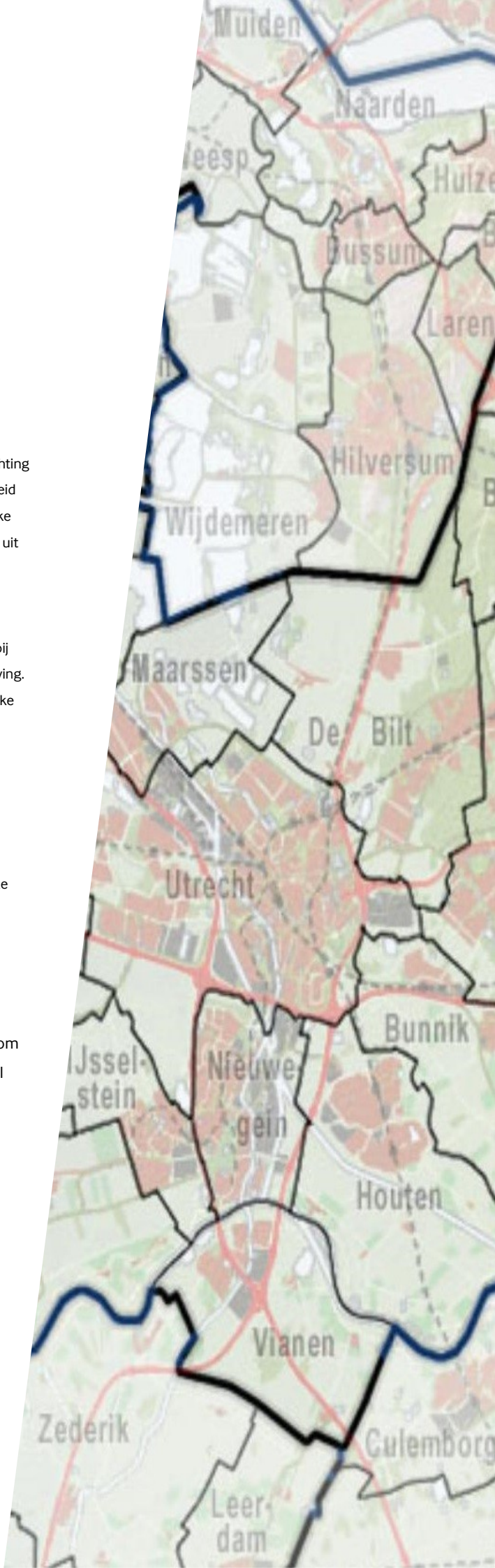
DSP-groep is ISO 9001:2008 (kwaliteitsmanagement) gecertificeerd en aangesloten bij VBO en OOA.